# Požeški kaptol: društveno-institucionalni razvoj i administrativne procedure u razvijenom srednjem vijeku

**Barić, Ivana**

**Master's thesis / Diplomski rad**

**2020**

*Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj:* **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

*Permanent link / Trajna poveznica:* https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:416188

*Rights / Prava:* In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

*Download date / Datum preuzimanja:* **2024-03-29**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

*Repository / Repozitorij:*

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Ivana Barić

# POŽEŠKI KAPTOL: DRUŠTVENO-INSTITUCIONALNI RAZVOJ I ADMINISTRATIVNE PROCEDURE U RAZVIJENOM SREDNJEM VIJEKU

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

STUDIJ LATINSKOG JEZIKA I HRVATSKOG LATINITETA

IVANA BARIĆ

# POŽEŠKI KAPTOL: DRUŠTVENO-INSTITUCIONALNI RAZVOJ I ADMINISTRATIVNE PROCEDURE U RAZVIJENOM SREDNJEM VIJEKU

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc.dr.sc. Marko Jerković

Zagreb, 2020.

**SAŽETAK**

Požeški zborni kaptol ili *Capitulum ecclesie beati Petri de Posega* postupno se formirao krajem 12. i početkom 13. stoljeća. Njegov osnivač bila je Pečuška biskupija koja ga osniva kao zborni kaptol pod čijom je upravnom jurisdikcijom. Prvi spomen Požeškog kaptola nalazi se upravo u ispravi Pečuškog stolnog kaptola iz 1217. gdje se kao svjedok povodom prodaje predija Basal spominje i požeški prepošt Tiburcije. Prvu, pak, ispravu Požeški kaptol izdaje 1221. u kojoj svjedoči kako je župan Miha kupio neke zemlje. Ta isprava utoliko je važna zato što ne dokazuje samo da je u prvoj polovici 13. stoljeća ovdje postojao Kaptol, nego da je on već od tada djelovao kao vjerodostojno mjesto. Požeški kaptol nudio je 14 kanonikata od čega četiri dostojanstvenička mjesta (prepošt, lektor, kantor i kustos) i deset mjesta za jednostavne kanonike i pomoćno svećenstvo (sublektor, sukantor i zvonar). Mjesto u Kaptolu srednjovjekovnim kanonicima bilo je primamljivo budući da je nudio uživanje crkvene prebende. Stoga kandidati traže ugledne patrone preko kojih će lakše doći do ispražnjenog mjesta u Kaptolu i pripisane mu prebende. Kao najpoželjnije patrone, požeški kanonici biraju članove ugarsko-hrvatskog kraljevskog dvora, pečuškog biskupa ili samog papu. Kanonici Požeškog kaptola obavljali su različite duhovne i svjetovne službe od liturgijskih i pastoralnih djelatnosti do upravno-pravnih poslova. Uslijed reformi koje provode Anžuvinci tijekom 12. i 13. stoljeća, kojima nastoje centralizirati i birokratizirati Kraljevstvo, događa se i razvoj Kaptola u službi vjerodostojnog mjesta potaknut, dakle, po uzoru na državu. Država i Kaptol postali su međusobno ovisni jedni o drugima čime on kao vjerodostojno mjesto biva uklopljen u pravne strukture Kraljevstva.

KLJUČNE RIJEČI: Požeški kaptol sv. Petra, vjerodostojno mjesto, društveno-institucionalni razvoj, latinitet u ispravama

# Sadržaj

1. UVOD ..... 4
2. VAŽNOST CRKVE I LATINSKOG JEZIKA U INTEGRACIJI HRVATA U ZAPADNU CIVILIZACIJU ..... 6
3. CRKVA U RAZVIJENOM SREDNJEM VIJEKU ..... 6
4. SREDNJOVJEKOVNA SLAVONIJA I RAZVOJ POŽEGE ..... 7
5. STARI GRAD KAPTOL ..... 10
5.1. GRADITELJSKA OSTAVŠTINA I MATERIJANLI OSTACI ..... 11
5.2. PISANI IZVORI O POŽEŠKOM KAPTOLU: KADA I ZAŠTO JE OSNOVAN? ..... 12
6. NORMIRANJE UNUTARNJEG ŽIVOTA ..... 14
7. SLUŽBE ..... 15
7.1. PREPOŠT ..... 15
7.2. LEKTOR ..... 16
7.3. KANTOR ..... 16
7.4. JEDNOSTAVNI KANONICI I POMOĆNO SVEĆENSTVO ..... 17
8. CRKVENA NADARBINA ..... 18
8.1. UTJECAJ PAPINSKE KUĆE ..... 19
8.2. UTJECAJ BISKUPA ..... 20
8.3. UTJECAJ KRALJEVSKE KUĆE ..... 21
8.4. STJECANJE POSJEDA PREBENDE ..... 22
9. ODNOSI SA CRKVENIM I DRUŠTVENIM KRUGOVIMA ..... 23
9.1. DJELATNOSTI U KURIJI ..... 23
9.2. DIJECEZANSKE OBVEZE ..... 25
9.3. ODNOS S LAIČKIM SVJETOM ..... 26
9.4. ŠKOLOVANJE ..... 27
10. POVEZANOST SVJETOVNOG I DUHOVNOG - DRUŠTVENI SLOJEVI UNUTAR POŽEŠKOG KAPTOLA ..... 29
11. MATERIJALNI ŽIVOT I NAPREDOVANJA ..... 31
11.1. KORIŠTENJE PREBENDE ..... 31
11.2. POSJEDI ..... 34
12. RAZVOJ PISMENOSTI I ADMINISTRATIVNIH PROCEDURA ..... 36
12.1. KADA NASTAJU VJERODOSTOJNA MJESTA? ..... 36
12.2. POŽEŠKI KAPTOL KAO VJERODOSTOJNO MJESTO: NASTANAK ..... 38
12.3. KANCELARIJA ..... 40
12.4. VRSTE DOKUMENATA ..... 41
12.5. IZJAVE ..... 42
12.6. IZVJEŠTAJI ..... 44

12.7. TRANSUMPTI ..... 45
12.8. POVJERLJIVI KAPTOLSKI LJUDI ..... 46
12.9. IZDAVAČI MANDATA ..... 48
12.10. AUTENTICIRANJE ISPRAVA ..... 49
12.11. ARHIVIRANJE ..... 51
13. LATINITET U ISPRAVAMA POŽEŠKOG KAPTOLA ..... 52
14. ZAKLJUČAK ..... 55
15. LITERTURA ..... 57

## 1. UVOD

Uslijed opće transformacije europske civilizacije iz usmene u pisanu tijekom razvijenog srednjeg vijeka, jedna crkvena institucija istaknula se kao jedan od pokretača te transformacije, a to su bili kaptoli. Oni su bili inkorporirani unutar svjetovne vlasti kao jedan od pravnih mehanizama kojima se služila država. Djelujući prvenstveno na lokalnoj razini utjecali su da pojedinac da prednost pisanoj ispravi naspram usmenom svjedočanstvu kada su dolazili u kaptol sa zahtjevom da mu on izda određenu ispravu koja se ticala kupoprodaje, darivanja zemljišta, određivanja međa, obavljanja istraga i slično. Kaptol s takvim djelovanjem ustanovio se i na području Požeške županije punim imenom zvan kao *Capitulum, ecclesie beati Petri de Posega*. Osnovan je oko 1221. godine u mjestu koje se danas po toj crkvenoj instituciji zove Kaptol, 12 kilometara udaljenom od Požege. Budući da je sam požeški kraj bio pod jurisdikcijom Pečuškog kaptola od njegovog osnutka 1009. godine, Požeški kaptol bio je ustanovljen od Pečuškog kaptola kao zborni kaptol. Bio je ustrojen prvenstveno iz pragmatičnih razloga jer je slavonski dio bio poprilično udaljen od centra pa je postojala potreba za osnutkom „produžene ruke“ Pečuškom kaptolu kako bi taj kraj mogao lakše kontrolirati i kako bi sustav mogao kvalitetnije funkcionirati. Požeški se kaptol, dakle, nije nalazio u mjestu središnje uprave, nego je bio udaljen od upravnog centra zbog čega i nosi titulu zbornog kaptola. Više o društveno-institucionalnoj važnosti kaptola i njegovih članova te o administrativnim procedurama koje obavlja Kaptol iznijet će se u nastavku ovog rada.

Dakle, na samom početku objasnit će se općenita važnost crkve i latinskog jezika za hrvatsko područje zahvaljujući kojima je teritorij današnje Hrvatske od samih svojih začetaka integriran u zapadnu, europsku i kršćansku civilizaciju. U slijedećem poglavlju će se opisati općeniti okvir razvoja crkve u razvijenom srednjem vijeku kako bi se dobila opća slika tadašnje crkve i utjecaja papinstva na razvoj kaptola kao institucije koja, djelujući lokalno, utječe na povećanje autoriteta pape, a i sama se sve više razvija i dobiva na moći. Zatim će se u radu dati kratak pregled o srednjovjekovnoj Slavoniji i razvoju Požege kako bi se dobila slika o tome gdje se razvio sam Požeški kaptol i u kakvo je društvo ondje živjelo. Napokon, od petog poglavlja rad se tiče prvenstveno Požeškog kaptola. Prvo potpoglavlje donosi koji su materijalni ostaci ostali očuvani do danas, a kojim se dokazuje da je vrijeme nastanka Požeškog kaptola ipak ranije, nego što to svjedoče pisani izvori kao i graditeljska ostavština koja dokazuje da se Požeški kaptol postupno formirao tijekom cijelog razvijenog srednjeg vijeka. Potom se u drugom potpoglavlju donose i pisani izvori o osnutku Kaptola i razvoju vjerodostojnog mjesta unutar istog. Za svaku instituciju je potrebno normiranje po kojem onda radi i funkcionira pa je to

stoga važno i samom Kaptolu kako bi se znalo tko radi određenu službu unutar istog o čemu će biti riječ u šestom poglavlju na koje se onda nadovezuje slijedeće budući da govori o hijerarhiji unutar Kaptola i dostojanstvenicima koji ondje obnašaju određene službe. Za obavljanje djelatnosti koje vrši određeni kaptolski kanonik veže se crkvena nadarbina različitih iznosa budući da ni opseg posla ni važnost službe svih kanonika nije jednaka. Crkvena nadarbina bila je vrlo primamljiva kanonicima te se oni obraćaju višim crkvenim ili svjetovnim instancama da im budu patroni kako bi lakše zadobili željenu nadarbinu. Stoga se požeški kanonici najčešće javljaju samom papi, pečuškom biskupu ili ugarskom kraljevskom dvoru da im budu patroni prilikom dodjele nadarbine o čemu će biti više u osmom poglavlju. Porastom važnosti kanonika oni probijaju uske okvire Požeškog kaptola te odlaze na različite službe u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu bilo na kraljevski dvor ili kod samog pečuškog biskupa ili pak izvan Kraljevstva u Papinsku Kuriju o čemu govori deveto poglavlje pod nazivom Odnosi sa crkvenim i društvenim krugovima. To poglavlje bavit će se i pitanjem školovanja požeških kanonika, postojanju kaptolske škole te o njihovu odlasku na europska sveučilišta. Slijedeće, deseto, poglavlje donosi startifikaciju i interese koje imaju određeni društveni slojevi od Kaptola te o povezanosti svjetovnih i duhovnih sfera unutar Kaptola. Iduće poglavlje dotaknut će se materijalnog života samih požeških kanonika i kako na njega utječe pluralitet držanja kanonikata te kako kanonik uopće može doći do prebende i što Kaptolu znači i donosi njegovo vlastelinstvo. Najopširnije poglavlje rada jest ono koje se tiče Kaptola u službi vjerodostojnog mjesta unutar kojeg se vrše pravni poslovi zbog kojih je Kaptol kao institucija integriran u upravno-pravni sustav Kraljevstva. Posljednje poglavlje daje osvrt na latinski jezik u ispravama Požeškog kaptola. Koliko on odstupa od klasičnog latiniteta te koliko su, zbog rutinskog obavljanja posla, isprave napisane po točno određenim obrascima koje koriste notari prilikom pisanja istih.

## 2. VAŽNOST CRKVE I LATINSKOG JEZIKA U INTEGRACIJI HRVATA U ZAPADNU CIVILIZACIJU

Srednji vijek je tisućugodišnje povijesno razdoblje koje mijenja sliku čitave Europe. Dolasci novih naroda te stvaranje novih državnih tvorevina bitno su utjecala na razvoj današnjeg hrvatskog teritorija. Prva stoljeća o dolasku Hrvata u novu zemlju šute i ne pružaju nikakve izvore ni podatke kada, gdje i pod kojim okolnostima su Hrvati došli na prostor današnje Hrvatske. Pokrštavanje je bitno odredilo razvoj Hrvata u slijedećim stoljećima. Bio je to višestoljetni proces koji je započeo dolaskom Hrvata u prvoj polovici sedmog stoljeća te je dobio na intenzitetu u prvoj polovici devetog stoljeća. Važnu ulogu u opismenjavanju novog naroda u Europi odigrale su benediktinske zajednice koje su podizanjem samostana, ponajprije na istočnojadranskoj obali u devetom stoljeću, donijele latinsku pismenost i pokrštavanje Hrvata čime ih integriraju u okvire zapadne civilizacije koja se temeljila na kršćanstvu i latinskom jeziku. Biskupije, kaptoli i samostani postala su središtima stvaralaštva, a korištenjem latinskog jezika također su pridonijela intelektualnom razvoju kako Dalmacije u devetom stoljeću, tako i Slavonije u jedanaestom stoljeću. Za društveni razvoj Slavonije bilo je važno stvoriti nova crkvena središta koja su istovremeno i intelektualna središta. Zagrebačka biskupija, osnovana krajem jedanaestog stoljeća, postala je osnovica za duhovni i misaoni razvoj čitave Slavonije. Osnivanjem zagrebačke biskupije latinski jezik i pismo širilo se po Slavoniji te je zahvatilo prostor od Drave do Jadrana što je postala i prostorna latinistička osnovica hrvatskog srednjovjekovlja. Može se zaključiti kako je kneževska i kraljevska Hrvatska od samih začetaka bila usmjerena prema Zapadnoj Crkvi i Rimu te da je prihvatila latinski jezik kao prvotni jezik svoje pismenosti.[1]

## 3. CRKVA U RAZVIJENOM SREDNJEM VIJEKU

Razvijeni srednji vijek (11. – 14. stoljeće) je razdoblje velikih crkvenih promjena koje se ponajprije odnosilo na strukturalnu transformaciju same Crkve. Do transformacije je došlo početkom četrnaestog stoljeća zbog preseljenja Papinske kurije iz Rima u Avignon. Na simboličkoj razini preseljenje Kurije, srednjovjekovno društvo percipiralo je kao raspad ideje o papinstvu koje se temeljilo na ranokršćanskoj rimskoj tradiciji i kultnom statusu grada Rima koji se smatrao duhovnim središtem srednjovjekovne civilizacije. Strukturalne promjene prouzrokovane preseljenjem Kurije u Avignon potaknule su 1378. raskol na dvije kurije, rimsku

[1] Neven Budak*, Prva stoljeća Hrvatske*, 79-99.

i avinjonsku (a 1409. i na treću, pizansku) što je za sobom vuklo niz crkvenih promjena očitovanih tek u 15. stoljeću. Iako se na preseljenje Kurije gledalo kao na krah papinstva, avinjonsko papinstvo brojnim upravnim i financijskim reformama postalo je administrativna velesila. Nova Papinska Kurija smatrala se institucijom koja je dosegla vrhunac dotadašnjeg upravnog razvoja. Svoju moć i utjecaj papinstvo je temeljilo na ideji univerzalnog autoriteta pape kao nasljednika svetog Petra. Simbolika univerzalnog autoriteta utemeljena na apostolskoj tradiciji stajala je uz monarhijsku stvarnost Papinske kurije koja je, pozivajući se na princip o „punini moći", reformama željela ostvariti centralizaciju. Da bi Kurija postigla autoritet u čitavoj Crkvi i tako provela svoje reforme, bila joj je potrebna pomoć lokalnih crkvenih institucija, to jest da bi Crkva i dalje bila jaka institucija bilo je potrebno osigurati komunikacijske kanale između Kurije i katedralnih, zbornih i samostanskih zajednica. Upravo u četrnaestom stoljeću kaptol je postao institucija koja može spojiti i pomiriti kurijalne reforme i naslijeđene lokalne tradicije. Kaptol je djelovao kao zbor svećenstva. On je tijekom svog postojanja prolazio kroz velike promjene. Tako od ranokršćanske zajednice svećenika koja se okuplja oko biskupa i pomagala mu u dijecezanskim poslovima, kaptol se razvija u institucionaliziranu korporaciju koja je uvelike utjecala na srednjovjekovnu civilizaciju te usmjeravala opće društvene trendove tog doba. Tijekom 12. i 13. stoljeća kaptol je bio neovisna pravna i gospodarska korporacija koja se uključivala u svjetovne poslove i surađivala s državnim institucijama. Daljnji razvoj kaptola slijedio je u četrnaestom stoljeću koje, iako burno za zapadno kršćanstvo, kaptolu donosi ugledni društveni status te se on uzdigao u vodeću dijecezansku instituciju koja je prodirala kako u duhovne, tako i u svjetovne sfere. Katedralna zajednica svojim djelovanjem utjecala je na vjeru, gospodarstvo i kulturu na čitavom prostoru kršćanske Europe pa tako i na područje središnje Hrvatske koja se u tom razdoblju nalazila unutar Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva.[2]

## 4. SREDNJOVJEKOVNA SLAVONIJA I RAZVOJ POŽEGE

Izvori o ranosrednjovjekovnoj Slavoniji su malobrojni te se podaci često više temelje na pretpostavkama nego na činjenicama. Razlog nedostatka podataka zasigurno leži i u tome što su kroz savsko-dravsko međuriječje prošle gotovo sve velike europske seobe naroda tijekom srednjeg vijeka i što je taj prostor bio višestoljetno ratno polje koje je pretrpilo prodor brojnih

[2] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna društvena povijest katedralne zajednice*, 1-5.

vojski od Mongola, Tatara, Mađara do Osmanlija. Ipak, na temelju malobrojno očuvanih izvora i arheoloških nalaza može se pretpostaviti kako je Sisak u ranosrednjovjekovnom periodu bio najvažnije središte jugozapadne Panonije.[3] On svjedoči o kontinuitetu antičkih gradova čime se, dakle, potvrđuje da se život ondje nastavio unatoč seobama i avarsko-slavenskim ratovima. Osim Siska i druga slavonska naselja svjedoče o nastavku rimskog municipalnog sustava (Mursa, Cibalae, Marsonia)[4]. Područje savsko-dravskog međuriječja vjerojatno je bilo granično područje između Hrvatske i Mađarske koje nije priznavalo ničiju vlast, a tek integracijom tih dvaju državnih tvorevina početkom 12. stoljeća područje Slavonije postalo je dio pod hrvatskom upravom.[5]

Tadašnja Slavonija bila je razdijeljena na male posjede u vlasništvu lokalnih gospodara. Gradovi koji se spominju u razvijenom srednjem vijeku u Slavoniji su Požega, Vukovar i Gradec. Srednjovjekovni grad podrazumijevao je utvrđeno naselje koje je bilo opasano zidinama. Unutar utvrde živjeli su lokalni plemići s obiteljima, vitezovi i vojska. Stanovništvo je bilo dobro opremljeno zalihama vode i hrane za slučaj dugotrajne opsade zbog koje je svaki tadašnji grad imao dio za smještaj vojske, skladište žita, mlin, kovačnicu i oružarnicu. Grad je bio političko središte u kojem se javni život odvijao oko crkve i gradske vijećnice. Uz političko, on je bio i središte društvenog života pogotovo na mjestima gdje se trgovalo.[6]

Život srednjovjekovnog čovjeka ovisio je o staležu kojem pripada. Najvišem staležu pripadali su plemići. Oni su se dijelili na više (*barones*) i niže (*nobiles*). Jobagioni su pripadali također plemstvu, ali onom koje živi u županijskom središtu. Drugom staležu pripadali su slobodnjaci (*liberi* ili *homines liberi*). Oni su živjeli unutar županije i posjedovali su vlastite kuće i zemlju. Najnižim staležom smatrali su se kmetovi. Oni nisu imali vlastite imovine, a živjeli su na kraljevskim, svjetovnim ili crkvenim posjedima. Njihova dužnost bila je obrađivati gospodarevu zemlju, brinuti se za životinje te plaćati poreze i odlaziti u rat ako je bila potreba. Staleške razlike jačale su razvojem feudalnog sustava. Sam život srednjovjekovnog seljaka pruža najbolju sliku klasne zavisnosti kmeta o vlastelinu.[7] Ono što je zajedničko vlastelinima i seljacima jest plaćanje poreza, a redovito su se plaćali slijedeći porezi: zemljarina, marturina, desetina, vinski porez. Osim toga, vojna služba u Slavoniji je bila obvezna za sve slobodnjake.[8] Zasebnu vrstu zajednice u srednjem vijeku čine samostani. Oni su bili pravno neovisni o

[3] Neven Budak i Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka,* 101-102.
[4] Zoran Jekić, *Svakodnevni život srednjovjekovne Slavonije*, 11.
[5] Neven Budak i Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka,* 169-171.
[6] Zoran Jekić, *Svakodnevni život srednjovjekovne Slavonije,* 11-14.
[7] Isto, 10.
[8] Isto, 18-21.

svjetovnoj vlasti, a isključivo ovisni o crkvenoj vlasti. U svojim skriptorijima (ponajprije benediktinci) prepisivali su stare i stvarali nove rukopise također posjedujući bogato opremljene knjižnice. Neki redovi (franjevci i pavlini) unutar samostana imali su herbarije i bolnice. Redovnici su samostane podizali na seoskim prostorima (npr. Kutjevo), unutar samih gradova (Požega, Osijek, Našice) ili pak potpuno izvan gradskih naselja (Rudine). Međutim, gdjegod se smjestile samostanske zajednice bile su nositelji pismenosti i kulture u srednjovjekovnom razdoblju.[9]

Kako je čitavo hrvatsko ranosrednjovjekovlje obavijeno šutnjom, tako se ni o Požegi u tom razdoblju ne zna ništa, budući da izvora nema. Pretpostavlja se da je u ranom srednjem vijeku Požega i okolica bila naseljena te da su postojala naselja koja su se postupno razvijala jer je sama Požeška kotlina svojom ugodnom klimom, šumama, planinama i poljima srednjovjekovnom čovjeku pružala idealne uvijete za stanovanje i razvoj. Dokumentirana povijest Požege počela je početkom 13. stoljeća. Prvi put ona se spominje 1210. godine kao sjedište županije, a kao grad-tvrđa 1227.godine.[10] Dokumenti su izvorno napisani latinskim jezikom, a ime grada zapisano je na različite načine: *Possega, Posega, Posaga, Pasaga, Posga* i drugo. Kako latinski jezik nema glasa „ž“, zapisivači su pisali ime koje približno zvuči narodnom izgovoru. Tek je krajem 17. stoljeća prvi put ime grada zabilježeno kao Požega. Treba razlikovati dva različita imena koja se spominju u izvorima. To su Požegavar (*Posegawar*) i Požega (*Posega*), a oba imaju svoje posebno značenje. Požegavar se odnosio na utvrdu na brdu, to jest na sam grad gdje si i danas nalazi Požega. Srednjovjekovno ime Požega imalo je šire značenje označavajući čitavo područje od Psunja, Papuka i Krndije sve do Save na jugu. Zbog toga je i jasno zašto se Požeški kaptol tako naziva, iako se ne nalazi u samom gradu Požegi. Dokumentirani izvori ne svjedoče da se Požeški zborni kaptol svetog Petra smjestio u samom Požegawaru, nego u naselje 10 kilometara udaljenom od današnje Požege, Kaptolu.[11]

Požeška županija (*comitatus de Posega*) bila je upravno-politička jedinica koja je obuhvaćala područje od Papuka do Save. U usporedbi s ostalim hrvatskim županijama bila je srednje veličine od oko 3 tisuće km².[12] Njezino plemstvo smatralo se potomstvom Borića bana (*generatio Borich bani*), bosanskog bana i vazala hrvatsko-ugarskog kralja od 1154 do 1163. stoga se pretpostavlja da je plemstvo u 12. stoljeću bilo rodbinski i politički povezano te da

[9] Josip Buturac *i Antun Ivandija, Povijest katoličke crkve među Hrvatima,* 24-26.
[10] Isto, 11-12.
[11] Isto.
[12] Isto, 15.

zajednički grade utvrdu u kojoj bi održavali skupštine, vodili sudske postupke i imali sigurno utočište u kriznim razdobljima. U županiji se stanovništvo podijelilo na: jobagione predijalce (*iobbagiones castri praediales*) i jobagione kestrenge (*castrenses*, građani). Tijekom 13. stoljeća jobagioni su postali plemići izjednačeni s plemićima kraljevine Slavonije čime su dobili određene povlastice, a povelje im je izdavao kralj ili ban čijem su sudu bili podvrgnuti. S duge pak strane, kastrenzi (građani) nisu imali nikakvih povlastica. Njihova dužnost i obveza bila je popravljati tvrđu i danonoćno držati stražu. Za taj posao kao plaću su dobivali zemljište koje je bilo nasljedno kao i služba koju je sin preuzimao od oca. Na čelu županije nalazio se župan (*comes*) kojeg je imenovao kralj iz redova plemstva. U gradu se nalazio i sud koji je, kao i kaptol, po kraljevu nalogu ispitivao međaše i rješavao sporove. Sačuvani izvori ne donose podatke koliko je u srednjovjekovnim slavonskim gradovima živjelo stanovništva, ali pretpostavlja se da su tadašnji gradovi (Požega, Osijek, Gradec) brojali oko 3000 ljudi.

U srednjovjekovnoj požeškoj županiji smjestio se niz različitih samostanskih redova. Benediktinci sredinom 13. stoljeća grade samostan pod Psunjem u Rudinama, a u istom razdoblju na području Kutjeva cisterciti su podigli svoj samostan pod nazivom *Vallis honesta de Gotho* koji je, kao i Rudine, stradao prodorom Turaka na hrvatsko tlo.[13] Zasigurno je najveći ugled u srednjovjekovnoj Požegi uživao Požeški zborni kaptol sv. Petra o kojem će se ovaj rad detaljnije baviti.

## 5. STARI GRAD KAPTOL

U mjestu Kaptol, 10 kilometara udaljenom od Požege, smjestila se srednjovjekovna utvrda poznatija pod nazivom Srati grad. Današnji izgled odgovara kasnogotičko-renesansnom kaštelu tipa vodenog grada (*Wasserburg*) iz 15. /16. stoljeća. Šesterokutnog je oblika s kružnim polukulama i okružen je jarkom kojeg je, pretpostavlja se, nekada ispunjavala voda iz potoka Bistre i Kaptolke. U samoj unutrašnjosti Starog grada nalaze se vrijedni sakralni ostaci Zbornog kaptola svetog Petra koji pokazuju slojevitost gradnje, a samim tim i povijesti ovog kaštela. Novijim arheološkim istraživanjima, a i postojećim pisanim izvorima, otvaraju se nova pitanja u vezi datacije osnivanja Požeškog kaptola budući da se mišljenja povjesničara oko toga uvelike razlikuju.[14]

[13] Isto, 29.
[14] Zvonko Bojčić i Danimirka Podunavac, *Stari grad Kaptol-nove spoznaje,* 1.

## 5.1. GRADITELJSKA OSTAVŠTINA I MATERIJANLI OSTACI

Prva istraživanja lokaliteta na kojem se smjestio nekadašnji Požeški kaptol, pod vodstvom Dubravke Sokač Škorić, počela su 1999. i nastavila se tijekom 2000. godine. Kao najistaknutije otkriće tadašnjeg istraživanja pokazalo se otkrivanje poligonalnog svetišta kasnogotičke crkve. Istraživanja se nastavljena u 2001., pod vodstvom dr. sc. Željka Tomičića, kada je otkriven pravokutni barokni oltar i osam dječjih ukopa. Slijedila je stagnacija s istraživanjima do 2018. kada su istraživanjima željeli otkriti tlocrtne dispozicije i stilsko-tipološke odrednice kasnogotičke crkve, no ispod tanje žbukane podnice u svetištu, otkriveni su ostaci zida trobrodne romaničke crkve. Po tlocrtnim karakteristikama odgovara gradnji crkava sa sjevera i zapada Ugarske sa središnjim polukružnim brodom većih dimenzija od dva bočna polukružna broda koja su od središnjeg odvojena četirima stubovima te presvođena bačvastim svodom. Uz bočnu apsidu otkriven je manji prostor za koji se pretpostavlja da je bila manja kapela integrirana u sklopu crkve. Na području središnje polukružne apside pronađen je zid polukružnog oblika što po tipologiji upućuje na postojanje još starije crkve (11. stojeće) na čijim se temeljima, zatim, krajem 12. i početkom 13. stoljeća sagradila romanička crkva. No tek daljnjim istraživanjima doći će se do novih otkrića koja će rasvijetliti dataciju gradnje crkve i stvaranje Požeškog kaptola. Da je postojala romanička crkva, svjedoče i materijalni nalazi arhitektonske plastike, to jest opeka od koje je građena romanička crkva kao i dekorativni kameni ulomci kapitela ukrašeni motivima listova koji su karakteristični motivi za romaničke kapitele.[15]

Tijekom kasnogotičkog razdoblja krajem 15. i početkom 16. stoljeća došlo je do daljnjih preinaka i nadogradnje romaničke crkve u kojoj se izgrađuje izduženo kasnogotičko poligonalno svetište s prigrađenom bočnom kapelom iza koje se nalazila pravokutna prostorija, najvjerojatnije sakristija. Kaštel je doživio još jednu preinaku u razdoblju kasnog baroka, točnije za vrijeme srijemskog biskupa Ladislava Szorenyja,[16] kada se gradnjom crkve svetog Jurja uklonio arhitektonski izgled romaničke i kasnogotičke crkve, no sa sigurnošću se zna da je ova nova crkva podignuta na već postojećoj srednjovjekovnoj crkvi kojom je upravljao Požeški kaptol svetog Petra.

Tijekom istraživanja srednjovjekovne crkve, 2018, godine, na prostoru središnjeg broda romaničke crkve pronađen je još jedan zanimljiv nalaz, a to su grobovi unutar kojih su

[15] Isto, 4-8.
[16] http://www.iarh.hr/hr/tereni/stari-grad-kaptol-u-kaptolu-kraj-pozege/, (posljednji pristup: 20.kolovoza, 2020.).

identificirana 23 pokojnika. Uz njih, postoji veća količina neidentificiranih kostiju čiji su grobovi vjerojatno uništeni izgradnjom novih arhitektonskih dijelova ovog sakralnog objekta. Svakako valja izdvojiti grobove koji, iako su dijelom uništeni gradnjom romaničke crkve, idu u prilog tome da je ovdje postojala starija crkva budući da je unutar grobova pronađen nakit koji po svojim tipološkim karakteristikama pripada drugoj polovici 11. stoljeća.[17]

## 5.2. PISANI IZVORI O POŽEŠKOM KAPTOLU: KADA I ZAŠTO JE OSNOVAN?

Crkveno područje današnje Slavonije, kako je poznato, u vrijeme hrvatske narodne dinastije bilo je pod jurisdikcijom Splitske nadbiskupije. Dolazak Arpadovića na ugarsko-hrvatsko prijestolje u 11. stoljeću donio je pripojenje Slavonije ugarskom crkvenom uređenju to jest pripojenje Pečuškoj biskupiji. To svjedoče i pečuške granice na teritoriju današnje Hrvatske: na zapadu rijeka Lišnica, Psunj, Papuk, Drenovac i Viljevo; na jugu tok rijeke Save prema Bosni; na istoku od Save Srijemske Mitrovice uzduž Dunava i Drave.[18] Samo pripojenje slavonskog crkvenog područja ugarskoj jurisdikciji imalo je dvojaku funkciju. S jedne strane, Splitska nadbiskupija bila je geografski odviše udaljena od Slavonije, a Ugarska, smještena geografski bliže, pružala je jednostavnije i brže provođenje odluka kako bi samo područje bolje funkcioniralo. S druge pak strane, Ugarska je pripojenjem Slavonije pod svoju jurisdikciju lakše kontrolirala hrvatski teritorij te tako omogućila učvršćenje svoje vlasti na istom.[19]

Još uvijek se ne zna točna datacija osnivanja Požeškog kaptola i tko ga je uopće osnovao budući da ne postoji dokument koji govori o njegovu osnutku, a različiti povjesničari navode različite podatke. Uz nedostatak izvora, istraživanjima samog Starog grada dobivaju se novi nalazi što otvara mogućnost dobivanju novih spoznaja i oko osnivanja istog. Prema dosadašnjim istraživanjima povijesnih izvora, stariji autori navode kako je Požeški kaptol osnovan u razdoblju od 1221./1223. do 1230. godine. Njega je, prema tome, osnovao Pečuški kaptol uz dozvolu Papinske Kurije zbog pragmatičnih razloga. Prvenstveno je jedna takva institucija bila potreba na hrvatskom teritoriju u kojoj je vlast držala Pečuška biskupija budući da u Slavoniji tada nije bilo nijednog kaptola, izuzev Zagrebačkog koji je bio poprilično udaljen, koji bi, uz crkveno bogoslužje, obavljao djelatnost vjerodostojnog mjesta, to jest obavljao upravno-pravne poslove za Kraljevstvo. Osim toga, kaptol je na tom području Kraljevstva bio nuždan kako bi ono svoju vlast učvrstilo na hrvatskom tlu.[20] Ako se u obzir uzme i činjenica koju navodi

[17] Zvonko Bojčić i Danimirka Podunavac, *Stari grad Kaptol-nove spoznaje*, 9-10.
[18] Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska*, 111.
[19] Isto.
[20] Isto.

Buturac da su tada u Slavoniji, uz Hrvate, živjeli i Mađari koji su se koristili mađarskim jezikom, onda je i zbog dvojezičnosti tog područja bila potrebna jedna takva institucija kao što je Kaptol.[21] Prvi spomen Požeškog kaptola nalazi se u ispravi Stolnog pečuškog kaptola iz 1217. godine u kojoj se kao svjedok povodom prodaje predija Basal u Šomođskoj županiji spominje i požeški prepošt Tiburcije.[22] Najstarija, pak, očuvana isprava koju je izdao Požeški kaptol datira u 1221. godinu. Kako ondje stoji izdao ju je *Capitulum ecclesie beati Petri de Posega* u kojoj župan Miha kupuje neke zemlje. Da Kaptol djeluje u prvoj polovici 13. stoljeća svjedoči i druga isprava iz 1223. koju nije izdao Kaptol, nego papa Honorije III., ali svjedoči o postojanju Požeškog kaptola kao vjerodostojnog mjesta budući da je papa tražio od opata Svetog Egidija, Svetog Jakova i Svetog Petra da izvide tužbu protiv zagrebačkog biskupa Stjepana II. Ovom molbom, među ostalima, papa je molio i opate Požeškog kaptola svetog Petra da obavljaju poslove na terenu što je i bila jedna od djelatnosti Kaptola kao vjerodostojnog mjesta.[23] Ipak, novija istraživanja pomiču razdoblje osnutka s prve polovice 13. stoljeća na kraj 12. stoljeća. Kako navodi povjesničar Stanko Andrić da je Požeški kaptol osnovao pečuški biskup Kalan krajem 12. stoljeća kada je obnašao službu namjesnika Hrvatske i Dalmacije (1193.-1194.).[24] Njegovu mišljenju u prilog idu i materijalni ostaci nađeni unutar Kaptola, kao na primjer srebrni ugarski denari iz 12. stoljeća na kojemu se nalaze likovi kraljeva Bele II. I Bele III. i venecijanski zdjeličarski denar koji donosi još jednu zanimljivu stavku budući da ukazuje na trgovačke odnose s primorjem.[25] Da je Kaptol postojao i prije prve polovice 13. stoljeća potvrđuju već spomenuti pronađeni grobovi iz 11. stoljeća kao i zidovi starije crkve koji ne pripadaju ni romaničkoj ni kasnogotičkoj gradnji. Požeški kaptol pri osnutku stavljen je pod patronat svetog Petra, a širenje njegova kulta prvenstveno je bio zbog jakog utjecaja papinstva na prostor čitave Europe. Izbor tog patrona isto može ići u prilog tome da ja Požeški kaptol osnovala Pečuška biskupija budući da je i ona bila pod patronatom istog sveca, a prilikom njezina osnutka bio je prisutan papin legat Azo što, nadalje, svjedoči o velikom utjecaju pape na tadašnju crkvu.[26]

Dakle, iz navedenog se može zaključiti da je Požeški kaptol pripadao skupini zbornih kaptola udaljenih od upravnog središta. On se postepeno formirao od trenutka vladavine ugarske dinastije Arpadovića u 12. stoljeću do svog konačnog formiranja, tokom prve polovice 13.

[21] Josip Buturac i Antun Ivandija, *Povijest katoličke crkve među Hrvatima*, 79.
[22] László Koszta, *Članovi požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća*, 65-66.
[23] Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska*, 112-113.
[24] Zvonko Bojčić i Danimirka Podunavac, *Stari grad Kaptol-nove spoznaje*, 2
[25] Isto, 1. i 21.
[26] László Koszta, *Članovi požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća*, 70-72.

stoljeća, u crkvenu instituciju koja je obnašala i službu vjerodostojnog mjesta kao neka vrsta pravne institucije u svjetovnoj službi za pomoć u funkcioniranju upravno-pravnih mehanizama unutar Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva.

## 6. NORMIRANJE UNUTARNJEG ŽIVOTA

Svijest o potrebi normiranja unutarnje organizacije bila je pokazatelj novog doba te jedna od najvažnijih stavki za razvoj Kaptola. Time se postigla kvalitetnija organizacija strukture Kaptola i stabilizacija kaptolske hijerarhije. On se profilirao u organiziranu instituciju čime su njegovi članovi stekli veći društveni ugled te se on u društvu razvijenog srednjeg vijeka počeo percipirati kao lokalna zemljoposjednička elita. Svrha unutarnjeg normiranja bila je upravno-pravno usavršavanje čime se Kaptol formirao u jaku korporativnu instituciju. On je postao stabilna zajednica čiji su članovi bili uključeni u javni život stvarajući društveno-gospodarske i crkvene trendove u srednjovjekovnoj Slavoniji, kao uostalom i čitavoj Europi. Normiranje unutarnje organizacije stoga je bilo važno i Požeškom kaptolu. S jedne strane zbog potrebe da Kaptol vanjskom svijetu predstavi visok stupanj razvoja dok je, s druge strane, samom Kaptolu bilo važno da održi osjećaj zajedništva među vlastitim članovima.[27] Kao i svi kaptoli Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, organizacija i jurisdikcija Požeškog kaptola pripadala je ugarskom crkvenom uređenju.[28]

Normiranje unutarnje organizacije podrazumijevalo je „kontroliranje“ života kanonika i ostalih članova Kaptola kao što su pomoćne kaptolske službe. Zatim, kontrolu odnosa Kaptola prema podanicima te zemljoposjedničkog i društvenog statusa budući da su kanonici predstavljali važan gospodarski subjekt u srednjovjekovnom slavonskom društvu.[29] Tijekom 12. i 13. stoljeća opseg poslova crkvenih institucija, prvenstveno kaptola, se širio zbog čega je bilo potrebno definirati društveno-pravni položaj, a to se postiglo upravo normiranjem njihova unutarnjeg života. Kada se danas rade istraživanja o unutarnjoj organizaciji kaptola, jedno od ključnih pitanja jest ono o broju kanonikata. Požeški kaptol u razvijenom srednjem vijeku nudio je 14 kanonikata. Uz prepošta kao upravitelja kaptolskih poslova, Požeški kaptol nudio je mjesta za lektora, kantora, kustosa i deset magistrata.[30] Međutim, ustanovljena brojka

[27] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice*, 25.
[28] Isto, 27.
[29] Isto, 35.
[30] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 26.

kanonikata nije značila da je u Kaptolu uvijek boravilo toliko kanonika, to jest broj kanonikata nije morao biti jednak broju kanonika koji su svakodnevno boravili u Požeškom kaptolu budući da su poneki kanonici imali pravo uživati kaptolsku prebendu bez obveze rezidiranja, obavljajući svoju službu u Kuriji ili nekoj drugoj crkvenoj ili političkoj instituciji kao diplomati, pravni zastupnici ili kapelani. Ustanovljena brojka značila je broj mjesta koji Kaptol može ponuditi zainteresiranim kandidatima.

## 7. SLUŽBE

Požeški kaptol organizacijski je pripadao ugarskom crkvenom uređenju. Kanonici s najvišim častima nazivali su se dostojanstvenici koji su zajednički upravljali Kaptolom. Unutar titule dostojanstvenika također je postojala hijerarhija. Na čelu Kaptola nalazio se prepošt čija je zadaća bila najodgovornija, točnije on je upravljajući Kaptolom bio odgovoran za sva administrativna, gospodarska i duhovna pitanja o kojima se raspravljalo na kanoničkim sjednicama.[31] Zatim su slijedile časti lektora, kantora, kustosa te jednostavni kanonici. Svi spomenuti kanonici Kaptola na kaptolskim sjednicama su imali pravo glasa.

### 7.1. PREPOŠT

Na čelu svakog kaptola nalazio se prepošt. On je vodio sve poslove u Kaptolu imajući glavnu riječ na kaptolskim sjednicama te posjedujući disciplinske ovlasti nad ostalim kanonicima. Glavna zadaća bila mu je bila regulirati život članova Kaptola i predsjedati sjednicama. Prepošt je morao biti osoba od povjerenja koja je ostalim članovima predstavljala moralni uzor. Stoga, osim što je trebao znati administrativno i upravno voditi Kaptol, on sam morao je biti duhovno čvrsta i moralna osoba kako bi bio dobar primjer ostalim članovima Kaptola.[32] Uz suradnju s drugim članovima Požeškog kaptola, nadzirao je crkveni život u slavonskom dijelu Pečuške biskupije zbog čega je morao posjedovati određena znanja. Kako svjedoči isprava iz 1459. požeški prepošt, u ovom slučaju Pavao, uz službu, dakle, prepošta Požeškog kaptola ujedno je vršio i službu generalnog vikara Pečuške biskupije,[33] a ona se odnosila na slavonsko područje od Cernika do Morovića, to jest od Drave i Dunava do Save.[34] Zbog tako odgovornih službi

[31] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice*, 46.
[32] Isto, 48.
[33] Koller, *IV*, 294. i Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 312.
[34] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.,* 26.

bilo je poželjno imati doktorat iz građanskog ili crkvenog prava što se potvrđuje i ispravom iz 1438. koju je izdao papa kao odredbu požeškim prepoštima.[35]

Tko je imenovao požeškog prepošta otkrivaju isprave iz 1352. i 1353. godine kada pečuški biskup Nikola moli papu da prepozituru prepošta Požeškog kaptola prepusti Petru de Montiliju nakon smrti prepošta Andrije, a od pape Inocenta VI. dobiva odgovor da je Petar zakonito izabran budući da je Kurija prepustila Pečuškoj biskupiji da imenuje prepošte u Požeškom kaptolu jer je požeški prepošt obnašao i službu vikara pečuškog biskupa koja isključivo ovisi o biskupovom ordinariju.[36]

### 7.2. LEKTOR

Drugo mjesto u hijerarhiji, odmah iza prepošta, držao je lektor. On je bio njegov zamjenik na sjednicama ukoliko prepošt nije bio u mogućnosti sudjelovati na njima. Sama lektorska dužnost bila je vrlo zahtjevna budući da je podrazumijevala vođenje liturgijskih, školskih i upravnih poslova. Unutar Kaptola na lektoru je bila briga oko liturgijskih obveza uz koju je bio zadužen i za školovanje mladića te razvijanje pravne pismenosti. Točnije, on je morao ostale klerike podučavati teologiju i nadgledati čitanje Evanđelja i poslanica na svetim misama. Uz to, bio je i upravitelj kaptolske škole. Glavna upravna dužnost bila mu je rad u kaptolskoj kancelariji čiji je rad nadgledao te je trebao osigurati obavljanje poslova koji se tiču Kaptola kao vjerodostojnog mjesta, to jest poslova u kojima se sastavljaju i pečate dokumenti.[37] Tako je, primjerice, Teofil izdao ispravu oko darivanja zemlje županu Zahu iza čijeg imena stoji da je *puerlector ecclesie nostre*, to jest učitelj u kaptolskoj školi, a kako je upravo on izdao tu ispravu, jasno je da lektor obavlja i poslove izdavanja isprava u Kaptolu kao vjerodostojnom mjestu.[38] Iako u ispravama Požeškog kaptola nije pronađeno da je lektor imao svog pomoćnika, sublektora, u obavljanju poslova, ipak se može pretpostaviti da je i ta služba postajala u Kaptolu budući da je dužnost lektora bila kompleksna, a obujam poslova izrazito velik.

### 7.3. KANTOR

Jedna od dostojanstveničkih časti u Kaptolu bila je i ona kantora. Ova čast bila je prvenstveno povezana uz obavljanje bogoslužja i poučavanje kanonika o glazbenoj izobrazbi koja je bila bitan dio cjelokupnog svećeničkog školovanja jer se smatralo da je stjecaje glazbene izobrazbe

[35] Koller, *III*. 338, 380.
[36] Koller, *V*., 59-60.
[37] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 48-50.
[38] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 150 i CD *VII*, 405.

važan dio duhovnog rasta i formacije ličnosti. Osim što je bio zadužen za pjevanje tijekom svete mise, kantor je regulirao zvonjenje u crkvi tako što je nadgledao rad zvonara koji je pripadao skupini pomoćnog kaptolskog svećenstva.[39] Iako se zbog malog broja očuvanih isprava Požeškog kaptola nigdje ne nalazi da je djelovao i zvonar, ipak se može pretpostaviti da je i ta služba našla mjesta unutar Kaptola. Isprava palatina Lovre iz 1268. donosi jedan zanimljiv podatak o tome kako je kantor u Požeškom kaptolu mogao i izdavati isprave, što uopće nije bilo u domeni njegovih poslova, kako stoji i u ispravi: „*Datum per manus magistri Sebastiani cantoris de Posega, et canonici Albensis, Prothonotarii nostri*.“[40]

### 7.4. JEDNOSTAVNI KANONICI I POMOĆNO SVEĆENSTVO

Jednostavni kanonici nisu se ubrajali pod dostojanstveničke časti, ali su također pripadali Kaptolu te su posjedovali kanonikat i uživali kaptolsku prebendu. Morali su boraviti u Kaptolu kako bi mogli uživati prebendu, a vrlo često su posjedovali vlastite kurije i živjeli samostalno u zasebnim stambenim prostorima što je bio znak visoke individualizacije tijekom razvijenog srednjeg vijeka.[41] O posjedovanju vlastite kurije svjedoči i isprava prepošta Lovre iz 1292. u kojoj on dariva crkvenu zemlju plemiću Zahi i njegovu bratu Petru, koji je ujedno i požeški kanonik, da si sagrade kuriju uz uvjet da svake godine za Duhove daju jedan ferton Kaptolu.[42] U slučaju promjene svog stambenog prostora ili seljenja u drugi grad, kanonik je dobio novčanu nadoknadu, ako je uložio vlastita materijalna sredstva u gradnju kurije.[43]

Osim jednostavnih kanonika, unutar Kaptola je djelovalo i pomoćno svećenstvo. Njihov primarni zadatak bio je pomagati dostojanstvenicima, kustosima i jednostavnim kanonicima u poslovima unutar Kaptola, a za svoj posao dobivali su određenu plaću. Najpoznatije pomoćne službe bile su one sublektora, sukantora i zvonara koji su pomagali lektoru, kantoru i kustosu. Isprava iz 1329. svjedoči o sukantoru Jakobu kao izaslaniku pri uvođenju Demetrija iz Našica u dio posjeda Ljeskovice.[44] Među pomoćne službe ubrajali su se i prebendari i izaslanici na terenu. Prebendari nisu imali nikakvu duhovnu čast (kanonikat), ali su posjedovali nadarbinu, to jest dobivali su prihode od prebende jer su pomagali kanonicima tijekom vršenja liturgijskih slavlja. Uz ovaj osnovni izvor prihoda, mogli su steći i dodatne prihode ako su služili više misa

[39] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,*, 50.
[40] Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska*, 115.
[41] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice*, 60-62.
[42] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 148.
[43] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 62.
[44] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 166-168.

i umjesto drugih kanonika. Tijekom razvijenog srednjeg vijeka razvio se prebendarski zbor upravo kako bi pomogao kanonicima u vršenju liturgijskih slavlja na čijem je čelu bio dekan. Tako se primjerice u popisu dostojanstvenika u ispravi Požeškog kaptola izdanoj između 1220. i 1229. spominje i ime dekana Tome.[45] Osim prebendara koji borave u Kaptolu, pomoćnom svećenstvu pripadali su i kaptolski izaslanici na terenu čiji su poslovi bili vezani za zemljišne i pravne odnose slavonskog stanovništva. Upravo je takve poslove obavljao i kustos Ivan u ispravi iz 1330. koji je kao izaslanik obavljao posao određivanja međa na posjedima Gradišće i Orljavica za vlasnika magistra Nikolu Gileta.[46] Izaslanici su, kao i prebendari, većinom bili kanonici što se vidi i iz prethodnog primjera, no njihove službe mogli su obavljati i laici ili svećenici koji nisu bili članovi Kaptola.[47]

## 8. CRKVENA NADARBINA

Crkvena nadarbina bila je vrlo važna stavka u životu svakog klerika budući da mu je upravo ona osiguravala egzistencijalno zbrinjavanje. Kanonikat je pripadao u skupinu malih nadarbina (*beneficia minora*) jer su ga dodjeljivale više crkvene instance poput pape, nadbiskupa ili biskupa. Nadarbina je podrazumijevala posjedovanje dvaju elemenata bitnih jednom kanoniku, a to su kanonikat i prebenda. Kanonikat je označavao duhovni naslov koji je kanoniku donosio ugled i viši status u crkvenoj hijerarhiji, a samim tim i mjesto u Kaptolu što je za sobom vuklo pravo na sudjelovanje u određenim službama u Kaptolu. Kaptolska je prebenda, s druge strane, omogućavajući kanoniku ubiranje prihoda, osiguravala materijalnu egzistenciju. Prebendu su dodjeljivali crkveni ili svjetovni dužnosnici vrlo često kao nagradu za odanost ili sposobnost u obavljanju prijašnjeg posla.[48] Kanonici Požeškog kaptola do prebende su mogli doći preko tri središta moći, to jest preko pape i njegove Kurije, biskupskim kolacioniranjem i preko kralja i njegova dvora. Dakle, požeški kanonik prilikom dodjele prebende ovisio je o papi, pečuškom biskupu i ugarsko-hrvatskom kralju. On se suočavao s drugim kandidatima za prebendu, to jest za određeno mjesto u Kaptolu, stoga je trebao promišljeno izabrati patrona jer je on mogao odigrati ključnu ulogu za stjecanje prebende.

[45] László Koszta, *Članovi požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća*, 77.
[46] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 168-170.
[47] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 64-66.
[48] Isto, 71.

## 8.1. UTJECAJ PAPINSKE KUĆE

Papinstvo je tijekom razvijenog srednjeg vijeka birokratiziralo i centraliziralo svoju upravu. To se vidi i po povećanju izdavanja papinih bula kojima su potvrđivali ranije imenovane kanonike ili su pak izravno dodjeljivali kanonikate čime su nastojali potvrditi autoritet na lokalnoj razini unutar kaptola. Papinska kurija stvorila je sustav dodjele nadarbine kako bi dobila kontrolu nad samom distribucijom istih regulirajući tako pozadinske veze kanonika i lokalnih svjetovnih ili crkvenih institucija, ali i kako bi stvorila imidž velesile kojoj se kanonici osobno javljaju s molbom za dodjelu određene nadarbine u Kaptolu. Stoga je Kurija stvorila sustav supliciranja i providiranja kojim se afirmirala kao ključni element u životu svakog klerika koji je želio mjesto u Kaptolu kako bi napredovao u crkvenoj hijerarhiji i osigurao si materijalnu egzistenciju. Supliciranje je postao prvi korak do stjecanja željene nadarbine u Kaptolu, a sam naziv dolazi od riječi suplika koja je označavala dokument s kanonikovom molbom papi za dodjelu crkvene nadarbine. One su se mogle podnijeti na dva načina: osobno ili preko uglednog i utjecajnog patrona.[49] Požeške kanonike najčešće su kod pape zastupali ugarsko-hrvatski kraljevski dvor, to jest kralj ili lokalni plemići kao što ističe i isprava iz 1352. u kojoj je Robert Drački molio Kuriju da imenuje Nikolu kanonikom Požeškog kaptola kad se isprazni kanoničko mjesto u Kaptolu.[50] Osim kraljevskog dvora, požeškog kanonika kod pape je mogao zastupati i pečuški biskup što je bio slučaj i 1352. kada Nikola, pečuški biskup, moli papu da dodijeli čast prepošta Petru de Montiliju nakon smrti prijašnjeg prepošta Andrije,[51] ali kako smo već spomenuli, samog prepošta mogao je posve zakonito izabrati i pečuški biskup. Nakon kanonikova podnošenja suplike slijedila je papina odluka. Ako ju je papa odobrio, kanonik je dobio odgovor formulom odobrenja koju je slao papa, a ona je glasila *Fiat* i inicijali papina imena što se vidi i iz suplike papi Inocentu VI. koju je posalo Robert Drački te u njoj moli papu da Nikolu od Podvinja imenuje požeškim kanonikom, a papa supliku odobrava riječima: „*Fiat G(ratia). Sine alia leccione fiat G*.“ što bi značilo: „Neka mu bude milost bez drugog puta biranja.“[52] Ako, pak, nije slijedila formula odobrenja, kanoniku je to značilo da mu je suplika odbijena. Odobrena molba bila je potreban dokument za daljnju proceduru stjecanja nadarbine. Tek nakon odobrene suplike dolazilo je do providiranja na ispražnjeno mjesto u Kaptolu ili do osiguravanja rezervacije za mjesto koje se trebalo isprazniti što se potvrđivalo provizijom, to

[49] Isto, 71-78.
[50] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 196.
[51] Isto, 72.
[52] Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska,* 126.

jest ispravom o dodijeljenoj crkvenoj nadarbini.[53] Tako je, primjerice, papa Inocent VI. 1358. godine dodijelio kanonikate i za Požeški kaptol sv. Petra, uz ostale kanonikate koje je tada dijelio.[54]

Dakle, sustavom supliciranja i providiranja Papinska Kurija nastojala je kontrolirati dodjelu crkvenih nadarbina čime je željela stvoriti sliku o sebi kao o instituciji o kojoj ovisi materijalna egzistencija i crkveno napredovanje svakog klerika. To je utoliko i uspjela budući da je svaki klerik morao imati odobrenu supliku ako je htjelo uživati crkvenu nadarbinu.

### 8.2. UTJECAJ BISKUPA

Kleriku su ključne institucije za postizanje mjesta u Kaptolu predstavljali lokalni patroni i dijecezanski poglavari. Iako je avinjonsko papinstvo nastojalo ograničiti biskupovu ulogu u dodjeljivanju nadarbine, figura biskupa odigravala je tradicionalno važnu ulogu kroz lokalni ordinarij za postupak dolaska kandidata na kaptolsko mjesto. Srednjovjekovni biskupi , pa tako i pečuški, imali su pravo dodjeljivanja kanonikata preko ordinarnog kolacioniranja. Da ne moraju tražiti dopuštenje pape prilikom imenovanja prepošta svjedoči i isprava pape Inocenta VI. iz 1353. kojom papa objašnjava da je novoimenovan izabran prepošt Petar zakonito imenovan prepoštem budući da si Kurija nije zadržala pravo izabiranja požeškog prepošta.[55] Pravo kolacioniranja jest osnovno pravo biskupa u dodjeli crkvene nadarbine u ispražnjenom mjestu u Kaptolu. Kolacioniranje biskupa, dakle, suprotstavljalo se nastojanjima Kurije da supliciranjem i providiranjem dominiraju u dodjeli prebende. Tako se svećenik tog doba nalazio u situaciji u kojoj se univerzalnom kanonskom pravu pape suprotstavila lokalna tradicija koju karakterizira važnost biskupa. Biskupov patronat tijekom 14. stoljeća bio je izuzetno privlačan kandidatima za ispražnjeno kaptolsko mjesto jer je tradicionalno gledajući biskup bio utjecajna figura u stjecanju kanonikata. Samo biskupsko pravo kolacioniranja prelazilo je i na kaptole te su oni preuzeli posao biskupa u dodjeli kanonikata i prebende[56]. Utjecaj biskupa u dodjeli nadarbine, osim nastojanjima avinjonske Kurije za dominacijom, bilo je u razvijenom srednjem vijeku ugroženo i težnjama Anžuvinaca za centralizacijom Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva pa tako i njihovom željom da se i kraljevska vlast uključi u postupak dodjeljivanja crkvene

[53] Marko Jerković*, Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice, 8*3.
[54] Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska*, 127.
[55] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 196.
[56] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 104.

nadarbine. Stoga je u to vrijeme i kraljevski dvor postao institucija kojoj se pojedini klerik mogao obratiti prilikom natjecanja za ispražnjeno mjesto u Kaptolu.[57]

### 8.3. UTJECAJ KRALJEVSKE KUĆE

Ugarsko-hrvatski kralj imao je najznačajniju ulogu od svih drugih svjetovnih institucija u dodjeli crkvene nadabrine. Kraljevski dvor postao je središnja vanjska sila za dodjelu kanonikata i kandidatima Požeškog kaptola. Sve veći broj klerika tražio je upravo zaštitu dvora u potrazi za rastom u crkvenoj hijerarhiji. Politika kraljevskog dvora tijekom 14. stoljeća bila je usmjerena k centralizaciji nastojeći kontrolirati izbor biskupa u ugarsko-hrvatskim dijecezama. Stoga su vrlo često intervenirali u sustavu dodjele pojedinih časti biskupijama i kaptolima. Zbog uplitanja kralja i njegovog dvora u crkvene poslove u razvijenom srednjem vijeku došlo je do sukoba između duhovne i svjetovne vlasti oko dodjele crkvene nadarbine. No obje su vlasti jedna drugoj bile izuzetno potrebne budući da su najviši crkveni slojevi bili ujedno i politička elita koja je donosila različite političke odluke te sudjelovala u brojnim diplomatskim poslovima. Crkvene institucije, osobito kaptoli, zbog svoje organiziranosti i najpismenijeg sloja ljudi koji ondje prebivaju postali su glavni oslonac kraljevske administracije. Kaptoli su se izgradili u institucije koje su osiguravale da će se svakodnevni administrativni poslovi redovito obavljati, a među njima ponajprije privatnopravne djelatnosti. Osim ove navedene veze s kraljem, postojala je još jedna veza, a to je da je kralj imao pravo predstaviti svog kandidata za ispražnjeno mjesto u kaptolu.[58] Osim predstavljanja, kralj je svog kandidata mogao izravno založiti papi potvrdom ili suplikom. Međutim, isprava iz 1341. donosi obrnutu situaciju u kojoj papa Benedikt XII. moli ugarsko-hrvatskog kralja Karla da omogući Andriji preuzimanje službe prepošta u Požeškom kaptolu.[59]

Drugi članovi dvora također su mogli svog kandidata založiti za ispražnjeno mjesto kako bi ih nagradili za vjernost ili pak sposobnost u obavljanju dotadašnje službe. Tako primjerice Pavao, poslanik ugarsko-hrvatskog kralja, 1351. moli papu da dodijeli kanonikat Matiji, sinu Petrovu.[60] Ovakvim postupcima dvor je dodatno osnažio svoj autoritet kod klerika.

Papino pravo providiranja, biskupovo kolekcioniraje i kraljev patronat činili su trokut za ostvarivanje crkvene nadarbine. Ako je pojedini kandidat imao kraljev patronat , procedura dodjele morala je uključivati biskupa i papu. Patron je svog kandidata morao predstaviti

[57] Isto, 107.
[58] Isto, 107-116.
[59] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 179.
[60] Isto, 195.

biskupu, to jest lokanom ordinariju. To je činio „pismom predstavljanja“ u kojem je tražio da se upravo tom kandidatu osigura ispražnjeno mjesto. Biskup je odlučivao hoće li uvažiti prijedlog. Ako je kandidat dobio i biskupovo odobrenje, papa je konačno mogao imenovati određenog kandidata i postaviti ga na željeno mjesto u Kaptolu.

### 8.4. STJECANJE POSJEDA PREBENDE

Bez obzira na koji je način klerik pokušao doći do nadarbine, morao je čekati da se određeno mjesto, za koje se natječe u Kaptolu, isprazni. Najčešći razlog ispražnjenja mjesta bio je smrt prethodnika. To svjedoči i isprava iz 1352. u kojoj se prepozitura dodjeljuje Petru de Montiliju poslije smrti prepošta Andrije.[61] Drugi razlog ispražnjenja kaptolskog mjesta je promocija prethodnika na drugo, najčešće bolje, mjesto. Zbog tog razloga i papa Martin V. imenuje 1429. požeškog prepošta Đuru biskupom u Nitri nakon smrti biskupa Hynkona.[62] Ugarsko-hrvatsko crkveno uređenje bilo je dobro umreženo te je ono iz tog razloga omogućavalo razmjenu informacija o tome što se događalo u pojedinim kaptolima. Ako je prethodnik najavio promociju, kandidat za mjesto mogao je pravovremeno reagirati i podnijeti zahtjev za rezervaciju mjesta. Posljednji razlog ispražnjenosti mjesta bila je zamjena mjesta između dvojice klerika u pojedinim kaptolima.[63] Isprava iz 1341. svjedoči upravo o zamjeni mjesta između Andrije Benediktovog i Andrije Olvira u kojoj Andrija Benediktov prepušta Olviru službu arhiđakona de Tolna, a Benedikt postaje prepošt Požeškog kaptola.[64] Kao što je već spomenuto, jedan klerik mogao je ući na ispražnjeno mjesto papinom provizijom, biskupskim kolacioniranjem ili kraljevskim patronom. To su bila tri temelja u sustavu dodjele crkvene nadarbine. Ulazak u posjed imao je posebnu proceduru, a investiturom, kao posljednjim korakom, kandidat se uvodio u kaptolsku čast. Ako je kandidat imao kraljevskog patrona, on ga je morao predstaviti lokalnom ordinariju, to jest biskupu koji ga je zatim mogao providirati na čast te je tek onda novoizabrani klerik mogao uživati prebendu u Kaptolu.[65]

Cilj svakog klerika bio je postati dio Kaptola, a da bi to uspio bio je potreban visok stupanj individualizacije. Svaki klerik nastupao je individualno poduzimajući prvi korak traženjem patrona koji će mu omogućiti stjecanje prebende.[66] Zbog toga je u razvijenom srednjem vijeku

[61] Isto, 132.
[62] Isto, 274.
[63] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 97.
[64] Josip Buturac*, Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 179- 182.
[65] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 116.
[66] Isto, 93.

došlo do stvaranja dvojnog identiteta kaptolske zajednice. S jedne strane, stajao je kolektiv i kolektivna obilježja kaptola kao što je unutarnje uređenje, pravni status, privilegije te duhovni ideal jedinstvene zajednice. S druge strane, stajao je individualac koji je samostalno izražavao želju za određenim mjestom pritom tražeći zaštitu svjetovne ili duhovne institucije.[67]

## 9. ODNOSI SA CRKVENIM I DRUŠTVENIM KRUGOVIMA

Požeški kanonici tijekom razvijenog srednjeg vijeka obavljali su različite službe kao papini službenici, kraljevi kapelani, biskupovi notari, izaslanici i slično. Stoga su često boravili izvan samog Kaptola u Papinoj kuriji, Pečuškoj biskupiji, kraljevskom dvoru ili radeći u nekoj drugoj svjetovnoj instituciji. Kanonici su u tom razdoblju stekli imidž lokalne elite zbog toga što su u svom vlasništvu držali velik broj posjeda te su postali vodeći sloj koji se brinuo za liturgijske i duhovne potrebe društva srednjovjekovne Slavonije. Porastom društvene važnosti kanonici su probili uske lokalne okvire Požeškog kaptola te su počeli raditi na širem europskom području. Time se očitovala društvena stvarnost ondašnjih klerika gdje se formirao njihov dvojni identitet u kojem se, s jedne strane, isticao individualizam, a, s druge strane, jasno je očit njihov rad za opće dobro čitavom društvu, kako srednjovjekovne Slavonije, tako i u društvu čitave Europe.[68]

### 9.1. DJELATNOSTI U KURIJI

Birokratizacijom Kurije tijekom razvijenog srednjeg vijeka otvorila su se nova radna mjesta na koja su se zapošljavali klerici iz čitave Europe, a koji su u papi vidjeli poželjnu osobu za vlastiti rast u crkvenoj hijerarhiji. Uz to, povećale su se osobne potrebe pape i njegovih kardinala što je bilo uočljivo i u porastu broja ljudi u njegovoj Kuriji. Stoga je klericima bilo poželjno postati kurijalni djelatnik zbog redovite plaće koju su ondje primali, ali i zbog stjecanja dodatnih prihoda od nadabrina u čemu prednjače kaptolske prebende. Klerici u službi Papinske kurije mogli su djelovati unutar iste ili kao djelatnici na terenu.[69] U Pečuškoj dijecezi, pa tako i kanonici Požeškog kaptola, nalazili su se kao kurijalni djelatnici poput papinskih kolektora, subkolektora ili pak poput diplomatskih službenika. Oni su u Kuriji mogli su raditi također kao papini kapelani, članovi kardinalnog domaćinstva ili u administrativnim kurijalnim uredima. Isprava iz 1286. svjedoči da je požeški prepošt Urbacije ujedno bio i kancelar dvorske kancelarije te začasni papin kapelan[70] što pokazuje da su pojedini članovi Požeškog kaptola u

[67] Isto, 94 i 107.
[68] Isto, 215.
[69] Isto, 215-216.
[70] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 143-145.

određenom trenutku svoje crkvene karijere obnašali službe za Kuriju. Svojom bliskošću s papom i kardinalima pokazivali su vjernost papi što im je moglo dati prednost u natjecanju za prebende te su oni u papi i kardinalima vidjeli patrone za vlastiti rast u crkvenoj hijerarhiji. Tako je primjerice papa Bonifacije IX. imenovao svog referendarija Rogerija za prepošta Požeškog kaptola te mu dopustio uživanje prihoda dok je god vjeran službi Svetoj stolici ili kralju[71] čime se potvrđuje gore navedeno o povlasticama koje imaju klerici zaposleni u Kuriji. Budući da je za nadarbinu u Kaptolu bilo potrebno ispražnjeno mjesto, svećenici koji su radili u Kuriji mogli su imati prednost tijekom natjecanju za mjesto, ali u stvarnosti najveći utjecaj na Kaptol imala je lokalna vlast (kraljevski patroni ili lokalna dijeceza i biskupi). Ipak treba naglasiti kako kurijalnim klericima ulazak u Kaptol nije niti bio osnovni cilj, nego samo dodatna mogućnost stjecanja prebende bez rezidiranja u Kaptolu predstavljajući im nagradu za vjernost papi. Oni su bili ljudi vjerni papi te su prvenstveno pokazivali vjernost Papinskoj Kuriji, a ne lokalnom kaptolu.[72]

Razvojem kurijalne administracije i organizacijom Apostolske komore kao središnje financijske institucije za Papinsku Kuriju počeli su raditi službenici na terenu, najčešće povezani s ubiranjem papinskih poreza. On se ubirao na lokalnoj razini te su se prikupljači često birali iz redova lokalnog klera. Nunciji i apostolski kolektori bili su zaduženi za ubiranje papine desetine. U četrnaestom stoljeću podizali su se kolektorski uredi, takozvani kolektoriji, u kojima su se prikupljali različiti porezi. Čitavo Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo činilo je jedan kolektorij. Iako nema pisanih svjedočanstava, pretpostavlja se kako su i kanonici Požeškog kaptola također sudjelovali u prikupljanju papinskog poreza unutar područja jurisdikcije Požeškog kaptola. Zadaća kolektora sastojala se od sastavljanja financijskih izvješća. Tu su imali pomoć iz redova lokalnog klera, sublektora, čime je papa dodatno utjecao na lokalno svećenstvo, a svećenstvo je dobilo mogućnost stjecanja novog radnog mjesta.[73] Uz ove nove mogućnosti zaposlenja, rad u Kuriji utjecao je na to da su kanonici Kaptola bili u kontaktu s jednim od najvećih centara pismenosti u kojem je, upravo zahvaljujući pismenom sloju ljudi, djelovao pravni mehanizma koji omogućio centralizaciju i birokratizaciju društva. Kanonici su, boraveći ondje, mogli su vidjeti principe koji, nadalje, osiguravaju kvalitetno funkcioniranje pravnog sustava te ih prebaciti na lokanu razinu kako bi i sustav unutar Kaptola funkcionirao kao i onaj u Kuriji. To uostalom kaptoli i čine uspostavljajući vjerodostojna mjesta unutar kojih rade kanonici kako bi

[71] Isto, 235.
[72] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 216-223.
[73] Isto, 224-228.

osigurali funkcioniranje društvene zajednice koja boravi na području jurisdikcije Kaptola. Upravo je zbog tih pravnih mehanizama Kurija bila uzor kako čitavom Kraljevstvu, tako i kaptolima unutar istog, da uspostave centralizaciju i red osnivanjem lokalnih sudova i vjerodostojnih mjesta što je nadalje uzrokovalo čitavu transformaciju hrvatskog društva koje je iz usmene kulture prešlo na pisanu.

## 9.2. DIJECEZANSKE OBVEZE

Premda je Papinska Kurija tijekom razvijenog srednjeg vijeka nastojala preuzeti primat u dodjeljivanju kaptolskih prebendi, ipak su tradicija i fizička blizina odigrale ključnu ulogu u ostvarenju tog cilja. Velik utjecaj na Kaptol imali su biskup Pečuške biskupije i kraljevski dvor, to jest svjetovni patroni. Srednjovjekovni biskupi na državnoj razini predstavljali su duhovnu i zemljoposjedničku elitu te su kao takvi imali utjecaj i na politička zbivanja u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu. Zbog toga su bili poželjni patroni kandidatima za mjesto u Kaptolu i u njihovom napredovanju u crkvenoj hijerarhiji kao što je na primjer pečuški biskup Nikola bio patron Petru de Montiliju koji je zahvaljujući njegovu patronatu postao prepošt Požeškog kaptola poslije smrti Andrije.[74] Kanonici u službi biskupa mogli su biti zaposleni u dijecezanskoj upravi, a kao biskupovi klerici mogli su obavljati službe poput zastupnika u različitim pravnim i crkvenim poslovima kao notari, kapelani i slično.[75] Kao elitni sloj društva, članovi kaptola i biskup imali su zadaću regulirati lokalne vjerske, društvene, gospodarske i kulturne prilike. Iako je kaptol u razvijenom srednjem vijeku postao odvojena institucija od biskupa, veze su dakako i dalje postojale.[76] Klerici su koristili veze s biskupom za vlastito napredovanje u karijeri, a biskup se koristio kaptolom za poboljšanje dijecezanske organizacijske uprave iz čijeg je razloga, između ostalog, i osnovan Požeški kolegijalni kaptol od strane Pečuške biskupije. Zadaća Kaptola bila je pomoć biskupu za kvalitetno vođenju biskupije. Stoga su i kanonici Požeškog kaptola u razvijenom srednjem vijeku bili integralni dio upravljačkih struktura Pečuške biskupije djelujući kao produžena ruka biskupova autoriteta. Veze pečuškog biskupa i Požeškog kaptola vidljive su i tijekom investiture pojedinog kanonika na određeno mjesto unutar Kaptola što svjedoči isprava iz 1449. u kojoj požeški prepošt Ivan predlaže pečuškom biskupu da Tomu, sina Nikole, zaredi za subđakona.[77]

[74] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 196.
[75] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 229-230.
[76] Isto, 230-236.
[77] Koller, *IV*., 277.

Biskupi Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, isto kao i papa, imali su svoja domaćinstva čiji su članovi obavljali različite poslove u biskupiji i rješavali tekuća pitanja unutar iste. Katedralna prebenda bila je nagrada kleriku u biskupovom domaćinstvu. Među djelatnicima u službi ugarskih biskupa nalazili su se i kanonici Požeškog kaptola. Svakom kandidatu koji se natjecao za kaptolsku prebendu poznanstvo s biskupom vlastitog crkvenog područja donosilo je veliku prednost jer su upravo biskupi bili središnje ličnosti u upravnom sustavu Crkve.[78] Tako je primjerice, Petar iz Arada 1345. postao lektor Požeškog kaptola, a tu službu mu je najvjerojatnije dodijelio pečuški biskup kao nagradu za dobro obavljanje poslova unutar Pečuškog kaptola od 1330. godine kao izaslanik i kanonik.[79] Može se zaključiti kako je Pečuška biskupija na više razina utjecala na Požeški kaptol. Kaptol je zasigurno preuzeo mehanizme djelovanja od Pečuškog kaptola od normiranja unutarnjeg života kanoničke zajednice do uspostave odnosa sa lokalnim stanovništvom koje je živjelo na području jurisdikcije Požeškog kaptola. Dakako da su u tom procesu uspostavljanja struktura i principa djelovanja Kaptola veliku ulogu odigrali kanonici koji su boravili unutar pečuške dijeceze, a koji su onda mogli preuzeti mehanizme kojima bi i na lokalnoj razini uspostavili takav sustav funkcioniranja čitavog Kaptola.

### 9.3. ODNOS S LAIČKIM SVJETOM

Požeški kanonici također su obavljali svjetovne službe, prvenstveno za lokalno slavonsko plemstvo ili za ugarsko-hrvatskog kralja i kraljevski dvor općenito. Crkvenim koncilima nastojalo se spriječiti upletenost svećenstva u politiku i svjetovne poslove, no stvarnost je bila bitno drukčija. Budući da je klerik bio pismen i obrazovan, svjetovne vlasti iz pragmatičnih razloga zapošljavali su klerike kao suce, tajnike, notare i drugo. Slavonsko plemstvo imalo je veliku korist od usluga kaptolskih kanonika u domeni javnih i privatno-pravnih poslova. Kaptoli ugarskog crkvenog uređenja u tom su razdoblju postali integralni dio pravnog sustava čitavog Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva čijim su se uslugama služili i kralj i svjetovni velikaši. Da je Kraljevstvo trebalo Kaptol za obavljanje upravno-pravnih poslova svjedoči isprava iz 1383. u kojoj je Kaptol izvješćuje kraljicu Mariju da je po njezinu nalogu palatina Nikolu Gorjanskog uveo u posjed Posamew u Požeškoj županiji.[80]

[78] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice*, 230.
[79] László Koszta*, Članovi požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća*, 85.
[80] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 230-231.

U razvijenom srednjem vijeku razlikovale su se dvije skupine kaptolskog svećenstva koji su obavljali poslove u službi svjetovnih institucija. Prvoj skupini pripadali su klerici koji su živjeli u Kaptolu i koji su bili upoznati sa stanjem na terenu. U drugoj skupini nalazili su se kanonici koji su samo nominalno bili povezani s Kaptolom, ali nisu boravili u njemu te su radili na kraljevskom dvoru obavljajući različite svjetovne poslove. Oni su bili takozvani „kraljevski kler" kojemu su pripadali dvorski kapelani, članovi kraljevske kancelarije ili diplomatski službenici. Anžuvinci su jačanjem kraljevskog dvora nastojali dvor učiniti mjestom za napredovanjem plemstva i svećenstva, to jest učiniti ga centrom moći u cijeloj državi. Tako bi kler služeći kruni mogao steći daljnje napredovanje u vlastitoj crkvenoj karijeri. Stoga je požeški prepošt Nikola 1383. zbog prijateljskih veza s kraljicom Marijom i Elizabetom, čiji je bio ujedno i kapelan, bio imenovan plemićem vjeran kraljicama.[81] Upravo je tada kler počeo uviđati kako je kraljevski dvor dobar patron za rast u crkvenoj hijerarhiji. Još jednu korist vidio je i dvor time što je počeo koristiti obrazovano svećenstvo u državnoj upravi ondje obavljajući za kralja pisarske, tajničke i diplomatske poslove. Poslovima na terenu i diplomatskim misijama kler je doprinosio stabilnosti državne uprave, a poslovima u pravnim procedurama doprinosili su stabilnosti i na lokalnoj razini. Primjer kako kanonici Kaptola obavljaju poslove na terenu za kraljevski dvor, oslikava isprava iz 1378. kada požeški kanonik Matej obavlja istragu protiv Ivana i Đure de Chapoucha, a poziv, da se istraga obavi, je poslao kralj Ljudevit.[82] Iz priloženog se vidi kako su, suradnjom Kaptola i kralja, korist uživale obje strane. Kaptol je pružao pomoć za administrativno i upravno funkcioniranje Kraljevstva dok su, s druge strane, članovi Kaptola u dvoru vidjeli patrona koji će im omogućiti napredovanje u crkvenoj hijerarhiji. Svjetovni vladar i članovi Kaptola imali su, uostalom, i zajednički cilj, a to je stabilna kršćanska država. Da bi se on i ostvario bila je potrebna povezanost lokalnog i državnog , kao i duhovnih i svjetovnih institucija koje su naposljetku omogućavale kvalitetno funkcioniranje čitavog Kraljevstva.[83]

## 9.4. ŠKOLOVANJE

Za obavljanje svećeničke službe bilo je potrebno školovanje. Pretpostavlja se kako je sam grad Požega, točnije franjevački i dominikanski samostan unutar njega, imao školu kao i da su mladići osnovnu izobrazbu mogli steći u školama u Kutjevu i Rudinama. Zahvaljujući izvorima, sa sigurnošću se zna da je Požeški kaptol tijekom četrnaestog stoljeća, a vjerojatno i

[81] Koller, *V,* 194.
[82] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 219.
[83]Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 251-259.

ranije, imao vlastitu školu. Isto tako zasigurno je ona bila formirana kao ona u Zagrebu koju je reformirao zagrebački biskup Augustin Kažotić. Dakle, trajala je tri godine i nije bila nadomjestak za sjemenište pa su je mogli polaziti i svjetovnjaci.[84]

Sam razvoj školstva i obrazovanja na europskoj razini potaknuo je IV. lateranski koncil iz 1215. na kojem se, između ostalog, bavilo problematikom obrazovanja i školstva. Taj se koncil nadovezao na III. iz 1179. na kojem je određeno da svaka katedralna crkva mora imati učitelja koji će besplatno podučavati klerike i laike s područja crkvene jurisdikcije, a učitelji će za svoj posao dobivati odgovarajuću nadarbinu. Koncilom iz 1215. dodano je da svaka metropolitanska crkva mora imati teologa koji će buduće svećenike podučavati Svetom pismu, a za svoju službu nadarbinu je trebao osigurati metropolit dok je kaptol nadabrinu osiguravao učitelju.[85] Budući da Požeški kaptol nije bio metropolitanski, nije postojala niti obveza da Kaptol uzdržava teologa, nego samo učitelja.

Svjedočenje da se i u Požeškom kaptolu njegovala pravna pismenost jest i postojanje kancelarije za sastavljanje isprava u trinaestom stoljeću što za sobom vuče činjenicu da je morao postojati i određeni sustav obrazovanja, to jest škola. Na čelu te škole nalazio se lektor Kaptola koji je za učiteljski posao dobivao određenu prebendu. Osim toga, lektor je upravljao i kaptolskom kancelarijom zbog čega je u školi imao zamjenika, podlektora (*sublector*), čija je zadaća bila izvođenje nastave. Da je lektor obavljao službu učitelja i upravitelja kancelarije, donosi isprava koju je izdao Požeški kaptol 1300., to jest njegov lektor Teofil uz čije ime stoji titula *puerlector*, to jest učitelj dječaka u kaptolskoj školi.[86] Kaptolska škola, kao što sam već spomenula, bila je otvorena za sve društvene slojeve. Ondje su se obrazovali mladići laici, najčešće plemići požeškog kraja, i oni koji su željeli postati svećenici. Najsiromašnijim učenicima, kao i kanonicima i prebendarima, školovanje je bilo besplatno dok su ostali učenici davali određena podavanja učitelju, najvjerojatnije u naturi. Srednjovjekovni školski sustav temeljio se na sedam slobodnih umijeća, naslijeđen iz antike, koji se sastojao od dva dijela: trivij (*trivium*) i kvadrivij (*quadrvium*). Trivij je podrazumijevao poduku iz gramatike, retorike i dijalektike, a kvadrivij aritmetiku, geometriju, astronomiju i teoriju glazbe.[87] Trivij je pružao osnovno obrazovanje polaznicima kaptolske škole te je bio temelj za daljnje školovanje u srednjovjekovnim sveučilištima za teologiju, pravo ili medicinu. Školski program u kaptolskoj

[84] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 27-28.
[85] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 260.
[86] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 151-152.
[87] Hrvatska encikopedija, *Artes liberales*, https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4051 , (posljednji pristup: 20.8.2020.).

školi temeljio se na gramatičkoj poduci, prvenstveno na podučavanju latinske gramatike, logike i retorike. Stjecanjem znanja iz latinskog jezika i retorike, učenik bi završio osnovni stupanj obrazovanja kojim je, nadalje, mogao početi raditi u različitim službama u Kaptolu, ali je mogao i nastaviti obrazovanje na europskim sveučilištima. Učenici su u kaptolskim školama, osim latinske gramatike, dobivali i poduku iz glazbenog umijeća koja je podrazumijevala nastavu iz pjevanja i učenje nota. Za poduku su bili zaduženi kantor i sukantor koji su za tu službu dobivali novčanu nadoknadu.

U školi, unutar Kaptola, učenici su mogli steći osnovno obrazovanje kojim su bili u mogućnosti uživati crkvenu nadarbinu jer je i po izvorima uočljivo kako svi kanonici nisu sveučilišno obrazovani, a da je studij pohađala manjina. Tako primjerice Toma, sin Nikole, može biti zaređen za subđakona 1459. jer je, kako navodi požeški prepošt Ivan, napredovao u nauci pa predlaže pečuškom biskupu da ga zaredi za subđakona.[88] Iz isprave se da iščitati da se za određena mjesta u crkvenim institucijama ne treba pohađati studij. Odlazak na studij bio je zahtjevan pothvat budući da je sveučilišno obrazovanje zahtijevalo financijska sredstva za uzdržavanje prilikom boravka na sveučilištu koja mnogi učenici nisu imali. Stoga su se mnogi kanonici odlučivali pohađati sveučilište tek kada su stupili u crkvenu službu i uživali određenu crkvenu nadarbinu što je slučaj i kod Urbaxiusa koji se, kao prepošt Požeškog kaptola, nalazio u Bologni na studiju te Demetrije, kanonik crkve sv. Petra, koji je kao takav otišao na studij također u Bolognu.[89] Svećenstvo je imalo imidž intelektualne elite jer su dominirali na sveučilištima diljem Europe. Na raznim europskim sveučilištima nalazili su se i pojedini članovi Požeškog kaptola koji su se najčešće odlučivali otići na studij u Padovu, Bolognu, Pečuh ili Beč.[90] Stjecanjem akademskog naslova dodatno su se usavršili za obavljanje svećeničkih dužnosti, a ujedno im je pružao mogućnost rasta u vlastitoj karijeri i crkvenoj hijerarhiji.

## 10. POVEZANOST SVJETOVNOG I DUHOVNOG - DRUŠTVENI SLOJEVI UNUTAR POŽEŠKOG KAPTOLA

Ulaskom u zbor Požeškog kaptola kanonik je postao dio katedralnog društva srednjovjekovne Pečuške biskupije. Tim ulaskom sa zajednicom je dijelio obilježja koja su ga stavila u nove,

[88] Koller, *IV*, 277.
[89] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 133.
[90] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 263-265.

duhovne, kulturne i gospodarske okvire. Instaliravši se u Kaptol, kanonik nije morao posjedovati kanonikat i prebendu, nego samo rezervaciju za neku kaptolsku nadarbinu. Na taj se način proširila slika unutarnje organizacije Kaptola i stratifikacije kanonika koji su željeli postati dio Kaptola. Iako izvori Požeškog kaptola ne daju toliko biografskih podataka o kanonicima pomoću kojih bi društvena stratifikacija bila jasna, ipak se kolektivnom biografijom kanonika mogu vidjeti trendovi u kojima se različite društvene skupine natječu za nadarbine i pojedina mjesta u Kaptolu.[91] Za razliku od tipičnog srednjovjekovnog društvenog poretka u kojem je u procesu stratifikacije porijeklo imalo glavnu ulogu čime su viši društveni slojevi, posjedujući gospodarske privilegije, a time i društveni ugled, držali političku vlast neovisno jesu li bili kompetentni za obavljanje tih poslova, ulazak u svećenički stalež nije bio određen samo za više društvene slojeve, to jest nije bio uvjetovan društvenom pripadnošću pojedinom sloju. Svoj ugled svećenici su temeljili na povezanosti s Bogom i jamčenjem spasenja svim ljudima, neovisno o staležu i financijskoj moći. Unatoč očitom kontrastu između svjetovne i duhovne sfere, srednjovjekovna Crkva bila je povezana sa svjetovnim institucijama i sferama općenito. Njihova povezanost očitovala se u nastojanju plemićkih obitelji da svog člana instaliraju u crkvene institucije, a ponajprije u kaptole. Ubacivanjem svog člana u crkvene institucije dobivali su poveznicu s duhovnom instancom koja je bila sukreator gospodarskih i kulturnih trendova srednjovjekovnog slavonskog društva čime su plemići mogli postići ugled i moć na lokalnoj razini. Plemićki status u Papinskoj Kuriji mogao je donijeti prednost nad ostalim kandidatima za određeno mjesto i prebendu u Kaptolu. Tako primjerice požeški kanonik Ivan Bicceli u molbi koju šalje papi naglašava svoje plemićko podrijetlo (*de nobili genere*) kada moli da mu se podijeli cistercitska opatija u Topuskom te da, uz uživanje požeške prebende od 50 forinti godišnje, uživa i novu u samostanu od 80 forinti što mu je odobrio slavonski ban.[92] Prednost plemića nad ostalim kandidatima dokazuju i papine provizije koje posebno naglašavaju plemićko porijeklo određenog kandidata sintagmom *de nobili genere procreatus* ili *ex utroque parente de nobili genere*. Time je dodatno opravdavao izbor pojedinog kandidata za dodijeljeno mu mjesto u Kaptolu. Korist od ulaska pojedinih članova plemićkih obitelji u Kaptol nisu imale samo te obitelji, nego i Crkva jer je upravo tako mogla utjecati na više društvene slojeve te si osigurati veći ugled i gospodarsku moć.[93]

[91] Isto, 119.
[92] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 293.
[93] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 120.

Budući da su interes za kaptolska mjesta pokazivali svi društveni slojevi, unutarnji sastav članova Požeškog kaptola bio je slojevit. Kako je nemoguće utvrditi porijeklo članova, jer se imenu rijetko dodavala titula kojom se označavalo porijeklo, dobivena je samo fragmentirana slika o društvenom porijeklu klera koji djeluje kao zajednica unutar Požeškog kaptola. Na temelju očuvanih podataka može se zaključiti kako je Požeški kaptol bio otvorena crkvena institucija koja ulazak nije ograničavala samo za aristokratskih društveni sloj. Članovi Požeškog kaptola dolazili su iz različitih slojeva društva od plemićkih obitelji, nižeg plemstva pa sve do gradskih obitelji. Dakle, interes za crkvene nadarbine tijekom razvijenog srednjeg vijeka pokazivale su i plemićke i gradske obitelji. Stjecanje prebende pružalo je različite mogućnosti ovisno o interesima kanonika. Zahvaljujući prebendi mogao je nastaviti daljnje školovanje ili steći gospodarsku moć.[94] Poput plemićkih i gradske obitelji prebendu su doživljavali kao mogućnost ostvarenja, kako vjerskih, tako i osobnih ambicija pomoću koje su mogli poboljšati svoju materijalnu egzistenciju. U srednjovjekovnoj Europi nisu svi kaptoli bili jednaki po društvenoj strukturi. Pojedini su se zatvarali pa su mjesta kaptolu bila rezervirana samo za više društvene slojeve, no to nije bio slučaj s kaptolima ugarskog crkvenog uređenja. Glavni razlog nezatvaranja kaptola u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu bio je malen politički utjecaj kaptola na državnoj razini. Kaptoli nisu izravno birali biskupa niti su prepošti i kanonici bili izravno uključeni u politiku na najvišoj razini. Glavninu političke moći činio je kralj zajedno sa svjetovnim i najvišim crkvenim dužnosnicima među koje su se ubrajala dva nadbiskupa i dvanaest biskupa ugarskog crkvenog uređenja. Stoga je upravo taj manji politički utjecaj kaptola omogućio svim slojevima društva ulazak u kaptol i ne uzurpiranje kaptolske prebende od najvišeg plemstva.[95]

# 11. MATERIJALNI ŽIVOT I NAPREDOVANJA

## 11.1. KORIŠTENJE PREBENDE

Crkvena nadarbina u razvijenom srednjem vijeku mogla se uživati na dva načina. Prvi način povezivao je prebendu uz obvezu rezidiranja u mjestu gdje je pojedinom kanoniku dodijeljena nadarbina. Ondje je kanonik vršio svoj pastoralni rad povezan uz podjelu sakramenata i održavanje svete mise. S druge pak strane, uz drugi način nije se vezala obveza rezidiranja te je ta nadarbina tijekom razvijenog srednjeg vijeka bila vrlo raširena i popularna među

[94] Isto, 123.
[95] Isto, 129-133.

kanonicima.[96] Osim ove podjele, mogu se razlikovati kompatibilne i nekompatibilne nadarbine. Kompatibilne nadarbine mogle su kombinirati uživanje više prebendi i njih su mogli koristiti isključivo jednostavni kanonici. Tako primjerice Ivan Bicceli, kanonik Požeškog kaptola, uživa kaptolsku prebendu od 50 forinti godišnje uz novu koju stječe prilikom ulaska u cistercitski red u Topuskom, a koja godišnje iznosi 80 forinti.[97] Dok su nekomaptibilne nadarbine podrazumijevale nemogućnost korištenja više nadarbina istovremeno, a odnosile su se na kanonike koji su vršili službe u župama i na dostojanstveničkim mjestima u Kaptolu.[98] Iznimno, ako je klerik želio posjedovati više nadarbina povezanih s obvezom rezidiranja, mogao je od pape tražiti dispenzaciju od nekompatibilnosti. Tako je primjerice Martin, svećenik Zagrebačke biskupije, koji je upravljao župom sv. Luke evanđelista u Petriću molio papu da mu dodijeli kanonikat Požeškog kaptola poslije smrti kanonika Nikole de Sony de Bela s godišnjim prihodom od 40 forinti, a uz to da mu dopusti zadržati prebendu župe u kojoj je vršio službu župnika od 10 forinti godišnje.[99] Držanje pluraliteta kanonikata u razvijenom srednjem vijeku postao je trend koji je pokazivao osobne težnje kanonika za rješavanjem vlastite materijalne egzistencije, a odnosio se na istovremeno posjedovanje dva ili više kanonikata ili natjecanje za dva ili više kanonikata. Trend držanja više kanonikata nikako ne čudi budući da je on nosio uživanje više crkvenih nadarbina istovremeno što je učinio i već gore spomenuti požeški kanonik Ivan Bicceli posjedujući kaptolsku prebendu od 50 forinti godišnje uz novu koju je stekao prilikom ulaska u cistercitski red u Topuskom, a koja godišnje iznosi 80 forinti.[100] Pluralitet kanonikata je doveo do još jednog procesa koji se zbio tijekom 14. stoljeća, a to je razvoj crkvene mobilnosti kanonika. Mobilnost se u prvom redu odnosila na područje ugarskog crkvenog uređenja. Unutar tih granica crkvena mobilnost pokazala je dvije osnovne karakteristike. Kao prvo, vidljivo je kako su kanonici Požeškog kaptola nastojali kumulirati kanonikate na području financijski bogatijih kaptola. To je vidljivo iz isprave iz 1437. kada se požeški kanonik Matej, koji u Kaptolu uživa godišnji prihod od 20 forinti, kandidirao za čazmanskog prepošta kako bi mogao dobivati od te službe 206 forinti uz ovih 20 od Požeškog kaptola.[101] Materijalna vrijednost utjecala je, dakle, na interes požeških kanonika za određeni kaptol. Druga karakteristika mobilnosti pokazala je kako kanonici Požeškog kaptola za kumulaciju svojih kanonikata biraju susjedne kaptole. Požeški kaptol graničio je sa

[96] Isto, 157-158.
[97] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.,* 293.
[98] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 158- 159.
[99] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.,* 260.
[100] Isto, 293.
[101] Isto, 278.

Zagrebačkim kaptolom, stoga su se veze tih dvaju kaptola očitovale i kroz kumulaciju nadarbina, a najbolji primjer daje pečuški kanonik Petar de Montilio koji je vršio službu prepošta u Požeškom kaptolu 1352. uz čiju nadarbinu uživa i nadarbinu od ranije iz Zagrebačkog kaptola, a uz njih uživa i treću prebendu držeći kantoriju kaptola u Domosu.[102]

Budući da se zbog manjka izvora ne može napraviti analiza kako su se stjecale prebende na području Požeškog kaptola, ipak se po trendovima stjecanja prebende na području čitavog ugarskog crkvenog uređenja može doći do nekoliko zaključaka o načinima pomoću kojih se stjecala prebenda:

1. Kanonici koji su rezidirali u Kaptolu mogli su uživati jednu prebendu Požeškog kaptola kao što ju je uživao i svećenik Pavao koji je 1447. molio papu da mu udjeli kanonikat Požeškog kaptola s godišnjim prihodom od 4 marke nakon što se ondje ispraznilo mjesto odlaskom kanonika Ivana de Zapolie u cistercitski samostan sv. Marije u Topuskom.[103]
2. Kanonici koji su rezidirali u Požeškom kaptolu mogli su uživati nadarbinu (1 ili više njih) u drugim crkvenim institucijama istog ranga (drugi kaptoli) ili nižeg (župe, oltari, hospitali).
3. Kanonici koji su rezidirali u drugim crkvenim institucijama i u odsustvu uživali prebendu Požeškog kaptola. Kao što je to htio već spomenuti Ivan Bicceli kada je molio papu da mu dopusti uživati prebendu Požeškog kaptola poslije stupanja u cistercitski samostan u Topuskom.[104]
4. Kanonici koji su dio vremena bili u Požeškom kaptolu, a dio izvan njega (diplomatske obveze) i stoga su prebendu Požeškog kaptola uživali dijelom u mjestu vršenja službe, a dijelom izvan njega. Tako je na primjer Đuro Solanna vršio službu župnika u župskoj crkvi sv. Marije de Swar, a u Požeškom kaptolu je vršio službu oltarista kod oltara sv. Nikole u tamošnjoj zbornoj crkvi.[105]

Ne zna se točno kolika je vrijednost prebendi koju uživa pojedini član Požeškog kaptola. Za vrijednost nadarbine dobiva se tek fragmentarna slika proučavanjem očuvanih isprava Požeškog kaptola. Tako se primjerice zna da je prepošt Požeškog kaptola krajem 14. stoljeća za svoju službu dobivao 30 dukata godišnje iz isprave Kaptola iz 1395. što se tiče ostalih kanonika, njihove nadarbine iznose: 4 marke (isprave iz 1423. i 1447.), 8 maraka (isprava iz

[102] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 191-192.
[103] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.,* 294.
[104] Isto, 293.
[105] Isto, 235.

1422.), 20 forinti (isprava iz 1437.), 40 forinti (isprava iz 1419.) te 50 forinti (isprava iz 1446.).[106] Poznato je kako je lektor ubirao prihode od naknade za svaku ispravu koju je Kaptol izdao kao vjerodostojno mjesto, ali se ne zna točan iznos naknade za izdavanje određene isprave. Može se pretpostaviti kako je naknada bila slična onoj u Zagrebačkom kaptolu, budući da su materijalne mogućnosti stanovništva u Slavoniji bile slične pa bi naknada iznosila od 3 do 12 denara.[107]

### 11.2. POSJEDI

Požeški kaptol u svom je vlasništvu držao posjede koji su mu pružali naturalne i novčane prihode. Zemljišni posjedi Kaptola bili su smješteni na području tadašnje Požeške županije. Na posjedima je bila uspostavljena upravna struktura što je značilo da vlasnik zemlje na tom teritoriju posjeduje upravnu i sudsku vlast. Osim upravnog i ekonomskog vlasništva, Kaptolu je zemljišni posjed, to jest vlastelinstvo imalo i dodatnu važnost. Ono je bilo značajan element kolektivnog predstavljanja Kaptola kao cjelovite zajednice koja se brinula o posjedima, podložnicima i egzistencijalnim potrebama svojih kanonika. Požeško kaptolsko vlastelinstvo bilo je skup zemljišnih posjeda na području njegove bliže okolice: od Češljakovaca na zapadu do Bešinaca na istoku te od Papuka na sjeveru do Alilovaca i Ramanovaca na jugu što odgovara teritoriju današnje općine Kaptol. Izvan ove zaokružene cjeline Požeški kaptol posjedovao je i Kantranovce i Biškupce koje su dobili na dar od pečuškog biskupa.[108]

Zahvaljujući vlastelinstvima Kaptola na tom području došlo je do razvoja i rasta poljoprivredne proizvodnje, nastanka novih obradivih poljoprivrednih površina te povezivanja prometa na teritoriju županije. Požeško vlastelinstvo od samog početka bilo je u vlasništvu Kaptola kao zajednice. Kaptol je zadržao izravno vlasništvo (*dominium directum*) pomoću kojeg se nadalje gradio kolektivni identitet. Izravno vlasništvo odnosilo se nad čitavim teritorijem jurisdikcije Požeškog kaptola što je značilo da je Kaptol nad njim posjedovao vrhovno vlasničko pravo. Uz izravno, postojalo je i koristovno vlasništvo (*dominium utile*). Ono je označavalo niže vlasničko pravo, a uživali su ga kanonici i kaptolski predijalci koji su preuzeli određeni posjed. Ono je zaslužno da se tijekom razvijenog srednjeg vijeka razvio novi tip predija- kanonički s kojeg su kanonici ubirali prihode osobno kao pojedinci, ali je on bio pod izravnim vlasništvom

[106] Isto, 235, 268, 294, 279,260, 293.
[107] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 186.
[108] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 28.

Kaptola.[109] Primjer koristovnog vlasništva kojeg uživaju kanonici jest selo Kantranovci koje je najvjerojatnije koristio i uživao požeški kantor, ali je izravno vlasništvo ostalo samom Kaptolu.[110] Uz kanonike, pravo na koristovno vlasništvo koristili su i predijalci. Zakupni prediji Kaptolu su bili jedna od osnovnih strategija gospodarskog razvoja. Kaptol je ostajao izravni vlasnik zemlje dok je zakupniku predijalcu ona ostala na korištenje i s nje je imao pravo uživati plodove. Kao dokaz o postojanju kaptolskih predijalaca jest isprava iz 1299. u kojoj je Požeški kaptol darovao Zahu potkućnicu na teritoriju svoga sela koje se zvalo Andrijino selo, a potkućnica se nalazila uz šumu kojom su se zajednički mogli služiti Zah i kaptolski predijalci koji su živjeli u Andrijinu selu.[111] Zakupni sustav, dakle, bio je na korist objema stranama. S jedne strane, zakupnicima je zemlja osiguravala egzistencijalne potrebe dok se, s druge strane, Kaptol tako potvrdio kao korporativni zemljoposjednik koji je na taj način dobio odane podanike zaslužne za razvoj gospodarstva i dodatno jačanje imidža Kaptola. Predijalci su, osim toga, Kaptolu morali podmirivati godišnji cenzus kako bi ta beneficijalna zemlja ostala u njihovu vlasništvu. Tako primjerice gore spomenuti Zah za darovanu zemlju Kaptolu mora godišnje plaćati 1 forintu.[112] Ukoliko su se obveze prema Kaptolu redovito izvršavale, predijalci su zemlju mogli zadržati do smrti, a nakon smrti predijalca na nju su potomci imali pravo zadržavanja. Tako da je ona s vremenom postala nasljedna kategorija koja je obitelj lišavala egzistencijalnih briga. Zakupni predij postao je odličan sustav gospodarenja kaptolskim vlastelinstvom koji je pridonio gospodarskom razvoju na području Slavonije te je Kaptol pomoću njega mogao kontrolirati područje na kojem je posjedovao vlast.

Kao što je već rečeno, na vlastelinstvu Požeškog kaptola obitavalo je više društvenih skupina koje su se međusobno razlikovale po pravnom i gospodarskom statusu, a samim tim i po obvezama prema Kaptolu. Kanonici i predijalci činili su mali udio u broju stanovnika na požeškom vlastelinstvu. Većinu, pak, stanovnika činilo je podložno stanovništvo koje je obrađivalo zemlju. Kmetovi su držali temelje poljoprivredne organizacije i bili glavna radna snaga na kaptolskim vlastelinstvima od koje je Kaptol ubirao poreze. U očuvanim izvorima za Požeški kaptol mogu se pronaći slijedeće vrste poreza koji su plaćali obveznici prema Kaptolu:

1. Crkvena desetina je porez kojem su bili povrgnuti plemići i kmetovi, a davao se Kaptolu kao zajednici. Podavanje je bilo u naturi, a kako samo ime kaže, osoba podvrgnuta plaćanju poreza

[109] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice*, 164-170.
[110] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536*.,28.
[111] Isto, 150.
[112] Isto.

morala je desetinu svojih prihoda sa zemlje dostaviti u Kaptol nakon što je kaptolski procjenjivač propisao njegove prihode.

2. Tlaka se odnosila na radnu obvezu kmetova koji su morali određeni broj dana u godini odraditi na kaptolskim i kanoničkim posjedima.

3. Maltarina je bio porez koji je kmet plaćao za zemlju koju je obrađivao. Nju je skupljao kaptolski popisivač na Petrovo, a kmetovi su ga podmirivali Kaptolu kao zajednici, a ne požeškom županijskom gradu što svjedoči isprava kralja Ferdinanda iz 1528.[113]

Iz analize podmirivanja poreza prema Kaptolu, može se zaključiti kako su se porezi podmirivali Kaptolu kao zajednici koja se tako predstavljala društvu kao korporativno zemljoposjedničko tijelo.[114] O njegovim povlasticama svjedoči isprava kralja Ferdinanda iz 1528. u kojoj su se potvrdile stare povlastice kojima stanovnici kaptolskog vlastelinstva (plemići, građani i kmetovi) nisu dužni plaćati porez kralju ni bilo kome drugome, osim Kaptolu kao vrhovnom gospodaru vlastelinstva čak ni ona koja su se inače davala županijskom gradu (Požegawaru) za Božić, Uskrs i Veliku Gospu 15. kolovoza.[115] Zahvaljujući povlasticama i uspostavljenom sustavu gospodarenja zemljišnim posjedima na kaptolskom vlastelinstvu stvorena je lokalna društvena zajednica koja je funkcionirala po točno određenim principima za pojedini stalež. Unutar određene društvene zajednice pojedinac je znao svoja prava i obveze što mu je davalo sigurnost da sustav u kojem živi funkcionira te da će imati dovoljno materijalnih sredstava da si osigura materijalnu egzistenciju. Može se pretpostaviti da je upravo takva percepcija sigurne stvarnosti utjecala je na to da se na području jurisdikcije Požeškog kaptola, ali i općenito na područjima gdje gospodare kaptoli u Slavoniji i Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstvu, uspostavilo stabilno gospodarstvo koje je, pak, utjecalo da kanonici doživljavaju kaptol kao ozbiljnu instituciju koja će im, instaliravši se u nju, osigurati materijalne potrebe kako bi nesmetano mogli obavljati svoje crkvene obveze, a da se pritom ne moraju brinuti za vlastitu egzistenciju.

## 12. RAZVOJ PISMENOSTI I ADMINISTRATIVNIH PROCEDURA

### 12.1. KADA NASTAJU VJERODOSTOJNA MJESTA?

[113] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*,28.
[114] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice, 177-182.*
[115] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*,28.

Vjerodostojna mjesta u srednjovjekovnom Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu odnosila su se na crkvene institucije koje su imale pravo izdavati i redigirati isprave o različitim javnim i privatnim poslovima. Pritom su te isprave držale javnu vjeru što ih je označavalo kao službene i autentične dokumente. Svaka isprava ovjeravala se specifičnim pečatom čime se vršio pravni čin koji je vjerodostojno mjesto činio jednim od ključnih mjesta pravnih procedura čitavog Kraljevstva.

Nastanak vjerodostojnih mjesta ne može se odvojiti od dva slijeda koja su promijenila onu prvu, duhovnu ideju kaptola. Prvi od tih sljedova bio je razvoj pismenosti koju je poticalo Kraljevstvo, a drugi, također povezan sa svjetovnim utjecajem, bilo je razvijanje pravnih procedura poticano od državne uprave i samog kralja. Među rijetko pismenim slojem ljudi u tom razdoblju isticali su se kanonici koji su zbog toga postali idealan izbor za obavljanje privatnih i upravnih poslova u Kraljevstvu. Time se njihova djelatnost, ujedno i djelatnost kaptola, širila pa su, uz duhovne djelatnosti, sastavljali isprave, istraživali neke sporove na terenu te zastupali pojedine pravne stranke u sporovima. Stoga je vrlo jasno kako kaptoli postaju neizostavni dio pravnih mehanizama zahvaljujući kojima je funkcionirao pravni sustav čitavog Kraljevstva.[116] Nastanak kaptola u službi vjerodostojnog mjesta na prostoru ugarskog crkvenog uređenja smatra se kraj dvanaestog stoljeća, a izdavali su dokumente, uvodili pojedince u posjed te istraživali na terenu sve do novog vijeka. Aktivnost vjerodostojnog mjesta jedino se smanjuje tijekom 16. i 17. stoljeća zbog provala i ratova s Osmanlijama, ali poslije toga kaptoli u službi vjerodostojnih mjesta doživljavaju ponovnu renesansu, krajem 17. stoljeća do sredine 18. stoljeća. Kraj djelovanja bio je sredinom 19. stoljeća, točnije 1847. Uzor oblikovanja vjerodostojnih mjesta postala je kancelarija kralja Bele III. koju je transformirao u drugoj polovici 12. stoljeća, a njemu je kao model za transformaciju Papinska Kurija i bizantski dvor. Obje institucije zahtijevale su da sve molbe upućene na njihovo ime budu napismeno. Taj isti zahtjev tražio je i Bela III. čime je potaknuo razvoj pravne pismenosti na prostoru svog Kraljevstva. Prvi kaptol u službi vjerodostojnog mjesta bio je katedralni kaptol u Vespremu 1181. godine, iste godine osnovao se i u Kolegijalnom kaptolu u Stolnom Biogradu. Vjerodostojna mjesta u prvoj polovici 13. stoljeća rasprostranila su se po ostalim kaptolima u Ugarskoj i Slavoniji pa od tada oni djeluju i u Zagrebu, Đakovu, Čazmi, dva u Srijemu (Banoštorski i Srijemskomitrovački) te u konačnici i u Požegi. Kraljeva kancelarija kao uzor formiranja vjerodostojnih mjesta pokazuje povezanost crkvenih i državnih institucija u

[116] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 275.

administrativnim poslovima i upravno-pravnim postupcima.[117] Država i vjerodostojna mjesta postala su međusobno ovisna jedna o drugom čime vjerodostojna mjesta bivaju uklopljena u pravne strukture Kraljevstva iz čega, nadalje, proizlazi da su kaptoli postali zamjenski državni aparat pomoću kojeg je funkcioniralo samo upravljanje Kraljevstvom. Čitav preobražaj kaptola u gospodarskom i upravnom-pravnom pogledu dogodilo se upravo za vrijeme transformacije Kraljevstva krajem 12. i u 13. stoljeću, to jest za vrijeme anžuvinske reforme koja je nastojala razviti centralizaciju i birokratizaciju društva. Upravo su tada kaptoli kao glavne vjerske i gospodarske institucije postale dio svjetovnog pravnog poretka.

Birokratizacija Kraljevstva tijekom razvijenog srednjeg vijeka stvorila je kompleksniji pravni sustav u kojem je pisana riječ zamijenila usmena svjedočanstva, no prijelaz iz usmene u pismenu tradiciju nije bio radikalan te se tijekom 13. i 14. stoljeća očitovala stalna međusobna povezanost tih dvaju tradicija sa sve većim pridavanju važnosti autenticiranim ispravama koje su u sudskim postupcima u tom razdoblju dobivale prednost nad usmenim svjedočanstvima. Osim države, na razvoj vjerodostojnih mjesta utjecao je i sam kaptol, točnije percepcija društva na kaptole koje je stvorilo uvjerenje da u postupku dokazivanja krivnje/nevinosti dolazi do Božje intervencije u sudskim istragama iz čega se razvila apsolutna vjera (*fides plenaria*) koju su posjedovali kaptoli srednjovjekovnog razdoblja tijekom vođenja sudskih postupaka. Zahvaljujući aktivnostima kaptola u svojstvu vjerodostojnih mjesta, kako na području Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, tako i na čitavoj europskoj razini, došlo je do povećanja važnosti autenticiranih dokumenata uslijed čega je počela i društvena transformacija iz usmene u pisanu civilizaciju.[118]

## 12.2. POŽEŠKI KAPTOL KAO VJERODOSTOJNO MJESTO: NASTANAK

Uslijed opće civilizacijske transformacije Kraljevstva, tijekom prve polovice 13. stoljeća kada prednost dobiva pisana riječ naspram usmenih svjedočanstava, s radom počinje i Požeški kaptol kao vjerodostojno mjesto. Iako je Požeški kaptol postupnim formiranjem već postojao najvjerojatnije krajem 12. i početkom 13. stoljeća, ipak se kao vjerodostojno mjesto javlja tek 1221. kada je izdana prva isprava u njegovoj kancelariji čime se on u potpunosti formirao. No i 1221. godina je stavljena pod upitnik budući da je datum izdavanja nepotpun, a on glasi: „*Anno gracie M⁰CC⁰XX⁰ ....I*“. Za nadodano „1“ u bilješci, Smičiklas daje objašnjenje da to označava riječ *primo* što bi onda značilo da je isprava izdana 1221. i time je ona prva koju je

[117] Isto, 276-282.
[118] Isto.

izdao Požeški kaptol, to jest *Capitulum ecclesie beati Petri de Posega*, a govori kako je župan Miha kupio neke zemlje.[119] Time se, dakle, svjedoči kako je Požeški kaptol, kao i svi drugi kaptoli ugarskog crkvenog uređenja, djelovao u svojstvu vjerodostojnog mjesta budući da je izdao ispravu u kojoj je uveo određenu osobu u posjed. To ujedno dokazuje da je sudjelovao u pravnim procedurama Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Požeški kaptol javlja se i u ispravi pape Honorija III. iz 1223. u kojoj papa nalaže opatima Sv. Egidija, Sv. Jakova i Sv. Petra da izvide tužbu protiv zagrebačkog biskupa Stjepana I. što svjedoči postojanju Kaptola kao vjerodostojnog mjesta budući da se ono kao takvo bavilo i rješavanjem sporova.[120] Druga očuvana isprava samog Kaptola datira tek u 1250. godinu, a njome se, kao i prvom ispravom, svjedoči o uvođenju u posjed. U njoj stoji kako je Stjepan, sin Borića bana, morao dati posjed u ime krvarine Aleksandru, sinu Borševu, jer mu je ovaj ranio ženu Margaretu i ubio šestero slugu.[121] Budući da je s prve isprave pečat otpao ne može se sa sigurnošću tvrditi je li Požeški kaptol kao vjerodostojno mjesto na samom početku svog djelovanja koristio vlastiti pečat, no može se pretpostaviti jer druga isprava svjedoči o posjedovanju vlastitog pečata. Iako je na toj ispravi on oštećen, od ostatka se da vidjeti da je on bio viseći s crvenom i zelenom vrpcom.[122]

Isprave Požeškog kaptola svjedoče o uvođenju plemića, građana i pojedinih crkvenih institucija u posjed. Nadalje, pokazuju kako je Kaptol utvrđivao međe na posjedima u spornim slučajevima te nakon toga izdavao isprave kojima je obavještavao kralja o izvršenom poslu. Da Požeški kaptol bude u službi vjerodostojnog mjesta bio je logičan slijed reorganiziranja ugarskih crkvenih institucija koje u tom procesu počinju djelovati kao neka vrsta kraljeve državne administracije i pomoću kojih je središnja državna vlast kontrolirala pravne mehanizme unutar čitavog Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva od razdoblja vladavine Bele II (druga polovica 12. stoljeća). Upravo je tada krenula civilizacijska transformacija iz usmene u pismenu kulturu Kraljevstva čime su na važnosti dobile autenticirane isprave pa tako su i crkvene institucije, ponajprije kaptoli, počeli sudjelovati u sudskim postupcima unutar pravnih mehanizama Kraljevstva.[123] Požeški kaptol s djelovanjem u svojstvu vjerodostojnog mjesta je radio do provale Turaka 1536. u ove krajeve, a njihovim dolaskom prestaje i rad Kaptola te njegovi kanonici bježe u Pečuh.[124]

[119] Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska*, 112.
[120] Koller, *II.*, 55.
[121] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 122-123.
[122] Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska,* 113.
[123] Marko Jerković*, Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 282-285.
[124] Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska,* 140.

## 12.3. KANCELARIJA

Požeški kaptol čuvao je isprave u vlastitom arhivu i prepisivao ih ako je određena, zainteresirana stranka to zahtijevala. Kancelarija je bila ured u kojem su te isprave nastajale. Ona je svoj posao obavljala rutinski po točno uhodanim koracima te pravne djelatnosti. Što se vidi po uobičajenim sintagmama koje se nalaze u ispravama, točnije svaka isprava počinje navođenjem Kaptola kao izdavača (*Capitulum ecclesie beati Petri de Posega*)[125] i potvrđivanjem da je ona javno izdana (*universis Christi fidelibus praesentibus pariter et futuris salutem in Domino sempiternam*)[126]. U središnjem dijelu se opisuje slučaj zbog kojeg je Kaptol izdao ispravu, a završetak isprave navodi tko ju je i kada izdao (*Datum per manus discreti viri magistri Teophili dicti puer lectoris ecclesie nostre, in octavis festi beati Georgii martiris, anno eiusdem millesimo trecentesimo*).[127] Iz dosadašnjih istraživanja i kaptolskih isprava vidljivo je kako se kancelarija smjestila u sakristiju crkve u kojoj se čuvao i kaptolski pečat. Time ona postaje važno mjesto za autenticiranje dokumenata. Točno mjesto u dijelu sakristije u kojem se nalazio pečat naziva se komora (*camera*). Prvo svjedočanstvo o njezinu postojanju donosi isprava iz 1305.godine. U njoj stoji kako Požeški kaptol prepisuje ispravu istog kaptola iz 1273. na temelju kaptolskih protokola koji se čuvaju u komori zborne crkve, a isprava se prepisuje na molbu Petra i Stjepana budući da je prva izgorjela u sakristiji franjevačke crkve u Požegi.[128]

Samom kancelarijom upravljao je lektor koji je sastavljao isprave na zahtjev Kaptola ili neke druge stranke. Na njemu je također bila dužnost je li isprava autenticirana kaptolskim pečatom kako bi se mogla smatrati vjerodostojnom. Za ta posao dobivao je plaću, to jest za svaku zapečaćenu ispravu dobivao je određenu naknadu, no kako nema izvora koliko je ona iznosila u Požeškom kaptolu može se pretpostaviti da je bila slična naknadi Zagrebačkog kaptola za autenticiranje isprava u iznosu od 3 do 12 denara[129] jer je stanovništvo Slavonije bilo podjednakog materijalnog stanja. U kancelariji su, osim lektora, djelovali i notari. Njihova zadaća bila je pomoć lektoru kojemu je ona bila potrebna budući da je on, uz autenticiranje isprava, morao voditi i upravljati kaptolskom školom. Stoga je bilo potrebo dodatno „pojačati" kancelariju klericima koji će sastavljati isprave. Kako kaptolske isprave ne donose podatak o tome tko ih sastavlja ni imena kaptolskih notara, ne možemo znati koliko je u pojedinom

[125] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 151.
[126] Isto.
[127] Isto, 152.
[128] Isto, 154-155.
[129] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 186.

razdoblju u kancelariji djelovalo notara, no broj je sigurno varirao o potrebi za izdavanje isprava.

## 12.4. VRSTE DOKUMENATA

Isprave su pisani dokumenti pravne tematike koje se razlikuju po mjestu, razdoblju, osobama i vrsti pravnog čina. Njihovi sastavljači bili su razlog razvoja pravne djelatnosti i pismenosti općenito. Zbog različitih unutarnjih i vanjskih djelatnosti koje obavlja Kaptol, njegove isprave nisu bile homogene. Pod unutarnjim djelatnostima smatrali su se poslovi koje je Kaptol obavljao u svojoj kancelariji, a pod tim se podrazumijevalo sastavljanje i autenticiranje isprava. Vanjsku, pak, djelatnost činilo je obavljanje poslova koje su vršili izaslanici na terenu. Što se tiče osoba kojima su se isprave sastavljale, Kaptol ih je činio za pravne stranke i za pripadnike državno-administrativnog aparata. Pritom prvi navedeni pred Kaptolom su se zauzimali za svoje vlastite privatno-pravne poslove, a Kaptol im je izdavao autenticiranu ispravu, dok su pripadnici državnog aparata pred Kaptol izlazili kao javne institucije koje su kao kraljevske upravne administracije od vjerodostojnog mjesta zahtijevale izlazak na teren i obavljanje različitih vrsta poslova.

Osnovnu podjelu isprava vjerodostojnih mjesta u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu prema vrsti kaptolskih aktivnosti dijeli se na tri skupine:

1. IZJAVE *(litterae fassionales*) podrazumijevale su privatno-pravne isprave različitih klijenata najčešće zbog zemljišnih transakcija.
2. IZVJEŠTAJI (*relationes*) su bili javne isprave viših instanci (kraljevski dvor) koje su donosile rezultate obavljenog posla na terenu.
3. TRANSUMPTI (*litterae transciptionales*) su bili prijepisi već otprije izdanih izjava.

Osim ove podjele prema aktivnosti, postoji i podjela prema vršitelju pravnog posla:

1. Klijent koji je posao obavljao osobno i sam je pred Kaptolom davao izjavu.
2. Klijent koji je posao obavljao preko zastupnika.[130]

Isprave je uvijek izdavao *Capitulum ecclesie sancti Petri de Posega* kao zajednica čime im se osiguravala autentičnost, a kako bi se ona dodatno označila i utvrdila ponekad se uz Kaptol navodio i prepošt. Primjerice isprava iz 1255. navodi kako prepošt J. i Kaptol izdaju ispravu u kojoj je Kraboča, udovica kraljičina ključara Pavla, prodala zemlju županu Martinu za 40

[130] Isto, 290-291.

srebrenika.[131] Međutim, najčešće se zbog rutinskog obavljanja posla dostojanstvenik nije spominjao kao ni osoba koja je izdala ispravu, to jest notar ili lektor, nego samo datum izdavanja.

Vjerodostojno mjesto pravne poslove nije obavljao samo na prostoru Požeške županije, nego i na prostoru susjednih županija koje su bile pod jurisdikcijom Zagrebačkog, Čazmanskog ili Đakovačkog kaptola, to jest Požeški kaptol povremeno je rješavao sporove između Zagrebačkog kaptola i Gradeca, potom sporove oko Križevaca, kod Siska, Zeline, Virovitice, Đakova i slično.[132] Tako primjerice Zagrebački kaptol prosvjeduje pred Požeškim kaptolom protiv plemića koji su mu oteli neke zemlje u posjedu Varaždinske Toplice.[133] Pojedinac koji je trebao obaviti kakav pravni čin mogao se obratiti najbližem vjerodostojnom mjestu, iako on možda živi u jednoj županiji, a Kaptol se nalazio u drugoj. To je ozakonjeno i kraljevim dekretom iz 1351. godine koji nalaže da istragu obavlja najbliži Kaptol, uz uvjet da je kraljev izaslanik iz iste županije gdje je spor nastao.[134]

### 12.5. IZJAVE

Kako sam već ranije spomenula, izjave su vrsta kaptolskih isprava za privatno-pravne poslove u kojima su se bilježile poslovne transakcije od različitih klijenata. Poslovne transakcije odnosile su se na kupoprodaju, darivanje zemljišta, zalaganje posjeda, odstupanja prava na posjed, priznavanja prava nad novim vlasništvom i slično, a transakcije su mogle uključivati cijel posjed, dio posjeda, oranicu, vinograde, predij ili bilo koju vrstu zemljišta. Budući da se vjerodostojna mjesta najviše razvijaju zbog potreba plemstva kojima je bilo važno da imaju pismeno svjedočanstvo o vlasništvu nad posjedima, oni su najčešće, kao i ostalim kaptolima, bili klijenti Požeškog kaptola. Osim njih, niže plemstvo, *iobagiones castri*, predijalci i gradske zajednice također su koristili vjerodostojno mjesto za uređenje posjedovnog vlasništva. Kao što je, na primjer, jobagion grada Požege Ladislav 1352. pred Požeškim kaptolom potvrdio da je prodao vinograd u Predeđincu magistru Leukusu iz Vrbove.[135] Kao klijenti Požeškog kaptola našle su se i različite crkvene instutucije od kojih ponajprije redovničke i dijecezanske zajednice. One su također od Kaptola zahtijevale različite pravne transakcije. Tako primjerice benediktinski samostan u Rudini 1279. daje svoj posjed u Lupini Grguru, a zauzvrat od njega

[131] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.,* 128. i Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska,* 147.
[132] Josip Buturac*, Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.,* 27.
[133] Isto, 320.
[134] Marko Jerković*, Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 293-294.
[135] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.,* 195-196.

dobiva zemlju Vučjak.[136] Zamjenu obavljaju pred Požeškim kaptolom koji im izdaje izjavu o učinjenom pravnom činu.

Važno je spomenuti kako je u kupoprodajnoj transakciji neke zemlje najprije došlo do prijenosa vlasništva pa bi tek onda prodavač i kupac stali pred Kaptol i od njega tražili pismenu ispravu o obavljenom poslu. Kako je kancelarija djelovala rutinski, tako je i procedura sastavljanja isprava nastajala po točno uhodanim principima. Da se nastanak isprava obavljao rutinski svjedoče i izrazi koji su se koristili u ispravama, ovisno samo o kojoj vrsti transakcije je riječ. Tako su, na primjer, izrazi *quod accedentes ad nostram praesentiam* ili *coram nobis personaliter constituti* podrazumijevali da su stranke dolazile osobno pred vjerodostojno mjesto i ondje *oraculo viva voce* dali izjavu o učinjenom pravnom poslu.[137] Ponekad stranke nisu dolazile osobno pred Kaptol, već su ih zastupali zastupnici, to jest prokuratori (*legitimus procurator*), a o takvim slučajevima svjedoči izraz u izjavama *procuratio nomine*. Nakon što je Kaptol napisao izjavu i dobio novčanu nadoknadu (*redemptio*) za sastavljanje, on ju je objavljivao svima, odnosno svim Kristovim vjernicima (*omnibus Christi fidelibus*) što je dokaz spomenute javne vjere koju posjeduju kaptolske isprave. Tijekom obavljanja pravne transakcije uvijek su morale postojati dvije pravne stranke. One su se u ispravama navodile kao *parte ab una* i *parte ex altera*, a u slučaju kupoprodajne transakcije označavale su prodavača i kupca, kod darivanja su označavale donatora i nadarenika, a kod zalaganja zemljišta bilježile su onog koji je zalagao i onog koji je preuzimao to zemljište. Isprava iz 1292. daje primjer darivanja zemljišta u kojoj sam Požeški kaptol dariva dio svog posjeda plemiću Zahu i njegovom bratu Petru koji je i požeški kanonik, a oni će zauzvrat morati plaćati godišnje 1 forint Kaptolu.[138]

U izjave također spadaju i sporazumi koji su se vrlo često ticali razgraničenja određenih međa na posjedima kao što to 1283. čine Grgur Zojdin i Odolinovi sinovi oko posjeda Baničevaca i Orljavice kod Ratkovice.[139] Osim međa, sporazum je mogao nastati ako je došlo do nasilja, pomirbe ili pak zbog uređenja obiteljskih odnosa, točnije nasljeđivanja određenih posjeda. Svakako ovdje valja izdvojiti slučaj iz 1250. kada je Stjepan, sin Borića bana, morao dati svoj posjed Slatnik u ime krvarine Aleksandru jer mu je ranio ženu Margaretu i ubio šestero slugu.[140]

[136] Isto , 138-139.
[137] Marko Jerković*, Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 206.
[138] Josip Buturac*, Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.,* 148.
[139] Isto, 142-143.
[140] Isto, 122-123.

## 12.6. IZVJEŠTAJI

Kao rezultat vanjske djelatnosti nastajale su posebne vrste isprava- izvještaji (*relatio*). To su bile javne isprave koje je izdavao Kaptol nakon obavljanja različitih aktivnosti na terenu, a upućivale su se nekoj višoj državnoj instanci obavještavajući je o obavljenom poslu na terenu. Dakle, za razliku od izjava koje Kaptolu upućuju privatno-pravne stranke, izvještaji su bili neka vrsta odgovora na zadatak postavljen od kralja ili neke druge osobe iz državnog aparata. Primjerice kralj Karlo 1329. je zapovijedao Kaptolu da uvede magistra Demetrija u posjed Ljeskovicu koju je on kupio od Mihajla za 40 maraka, a kao svjedok kod uvođenja trebao je prisustvovati Toma i Ladislav, ako pak ovaj drugi ne može, onda je trebao doći kraljev izaslanik. Nakon obavljenog uvođenja u posjed Kaptol je sastavio izvještaj o uvođenju u posjed te ga adresirao kralju.[141] Vanjske djelatnosti na terenu ponajprije su se odnosile na uvođenje neke osobe u posjed, omeđivanje (reambulacija) posjeda i sudske istrage. Shodno tome, različite djelatnosti Kaptola na terenu bile su popraćene različitim vrstama izvještaja: *litterae introductionare* (uvođenje u posjed), *litterae restitutionales* (ponovno uvođenje u posjed), *litterae reambulatioriae* (uvođenje granica posjeda) te, u konačnici, isprave koje su opisivale istražne postupke kanonika, od poziva na sud (*litterae evocatoriae*), provođenja istrage (*litterae inquisitoriae*), ponovnog poziva na sud ako je stranka prethodno odbila poziv (*litterae proclamatioriae*) do proglašenja sudske odluke ili zabrane (*litterae prohibitoriae*).[142]

Sastavljanje izvještaja slijedilo je uhodane principe pa su se oni i pisali po proceduralnim obrascima u dva koraka. Prvo je neka viša državna instanca izdala dokument, takozvani mandat, u kojem je zadala nalog Kaptolu da imenuje kaptolskog izaslanika (*homo fidelis capituli*) koji će biti pridružen kraljevu izaslaniku (*homo regius*) u obavljanju posla na terenu. Taj se mandat pročitao javno pred cijelom kaptolskom zajednicom. Nadalje, je Kaptol, najčešće pisar koji je sastavljao ispravu, uz suglasnost s ostalim prisutnim članovima Kaptola, u trenutku čitanja mandata izabrao svog izaslanika. Nakon toga, zajedno s kraljevim izaslanikom izvršivši svoj posao na terenu, kaptolski izaslanik vračao se u svoj matični kaptol i podnio izvještaj o učinjenom pravnom poslu. Tek tada vjerodostojno mjesto sastavljalo je izvješte u kojem je opisalo pravnu proceduru i adresiralo ga višoj državnoj instanci koja je uputila mandat za obavljanje tog pravnog čina.[143]

---

[141] Isto, 166-168.
[142] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice*, 301.
[143] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 301-302.

Primjer komunikacije državnog vrha i Požeškog kaptola donosi slučaj reambulacije posjeda Podvrško i Orljavac iz 1405. kada kralj Žigmund nalaže Kaptolu da erdeljskog vojvodu Ivana de Thamassija uvede u spomenute posjede, a Kaptol odgovara na kraljev poziv te ga iste godine uvodi u posjede.[144] Iz primjera se mogu iščitati glavne karakteristike kaptolskih izvještaja. Na početku, izvješte je sadržavalo obraćanje višoj instanci (u ovom slučaju kralju Žigmundu), ali općenito se obraćalo onom tko je podnio mandat. Nadalje, se citirao mandat, većinom u cjelini, ali mogu se naći izvještaji koji ga ne citiraju u cjelini, nego su ga samo prepričali ili tek spomenuli tko ga je izdao. U daljnjem sadržaju izvještaja pisar je istaknuo koga je Kaptol izabrao kao svog izaslanika navodeći izaslanikovo ime (iz gore navedene spominje se *dominus Gregorius*) i njegovu funkciju u zajednici (*cantor et canonicus dicte ecclesie nostre*) kao i ime kraljeva izaslanika koji je najčešće bio iz redova lokalnog plemstva (*Nikolaus, filius Luce de Lypynye, homo vester*) budući da su lokalni plemići dobro poznavali lokalne prilike i stanje na terenu.

Primjer reambulacije iz 1280., u kojoj se utvrđuju međe na području Crkvenika između plemića Ibrahuna i požeških gradskih jobagiona, donosi još jednu karakteristiku srednjovjekovnih kaptolskih izvještaja. U njoj se opisuje da prva granica počinje pokraj potoka Churkunyja pokraj koje je brdo na čijem vrhu je drvo, nadalje se proteže zemlja župana Bate do drveta kruške i potoka i tako u daljnjem tekstu opisuje međe tog posjeda.[145]Gotovo sve reambulacije donose takav opis međa u kojem se one opisuju po lokalnim putevima, brdima, potocima, drvećem, susjednim poljima , označenim križevima i slično. Takav opis bio je potpuno jasan lokalnom stanovništvu, ali su time bile ograničene na uski krug ljudi koji je poznavao lokalno područje. Zbog toga su današnjim topografskim istraživačima one nejasne i ne mogu precizirati točan smještaj tih posjeda. Poteškoće s lociranjem posjeda nemaju samo današnji istraživači, njih je imala i kraljeva državna administracija koja također nije mogla predočiti položaj posjeda na terenu, ali sve dok je funkcionirao aparat za uređenje privatno-pravnih poslova na terenu, Kraljevstvo je držalo imidž funkcionalne države što joj je bio i osnovni cilj.[146]

## 12.7. TRANSUMPTI

Požeški kaptol kao vjerodostojno mjesto sastavljao je i prijepise i to po točno utvrđenom principu. Prije sastavljanja prijepisa Kaptol se morao uvjeriti u ispravnost zahtjeva zbog čega

[144] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 240-242.
[145] Isto, 139-140.
[146] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 301-305.

je klijent trebao predstaviti ispravu, a tek kada je Kaptol utvrdio da je isprava istinita i autentična, počeo je sa sastavljanjem transumpta.[147] Kaptol je sastavljao transumpte svojih vlastitih, ranije izdanih isprava kao što je to učinio 1305. kada prepisuje svoju ispravu iz 1256. na zahtjev Petra i Stjepana koji žele prijepis budući da im je original izgorio u požaru franjevačke crkve gdje je bila čuvana.[148] Osim svojih isprava, mogao je sastavljati na zahtjev neke državne institucije poput kralja, bana, župana i slično ili je pak prepisivao isprave za stanovnike Požeške županije. Tako primjerice 1370. prepisuje darovnicu kraljice Elizabete iz 1275. na zahtjev Ivana iz Velike, a koja se odnosila na posjedovanje zemlje Huršova.[149] Iz oba primjera vide se i najčešći razlozi podnošenja zahtjeva za transumptom, a to su bili oštećenje originala (*ex mala conservatione*) ili zahtjev za više primjera dokumenata koja su svjedočila o vlasništvu nad nekim posjedom.

## 12.8. POVJERLJIVI KAPTOLSKI LJUDI

Izlazak na teren bila je jedna od svakodnevnih djelatnosti koje je obavljao kanonik Požeškog kaptola. Posao na terenu podrazumijevao je uvođenje pojedine stranke u posjed, reambulaciju posjeda ili istražni postupak kojeg je kanonik trebao obaviti. Tu vanjsku djelatnost Požeškog kaptola obavljali su kaptolski izaslanici. Zakonska regulativa iz 1351. godine jasno je dala do znanja tko smije obavljati terenske poslove. U njoj stoji kako kaptolski izaslanik mora biti osoba koja drži *dignitas* što je označavalo sve članove Kaptola s duhovnim častima, točnije terenske poslove u Požeškom kaptolu po Regulativi su mogli obavljati dostojanstvenici, jednostavni kanonici i kustos, dok su se zabranjivali prebendarima i nižem pomoćnom svećenstvu. Stvarnost je, dakako, bila kompleksnija i drukčija te se među izaslanicima mogu naći i kanonici iz ove dvije spomenute skupine kojima je Regulativa to zabranjivala. Razlog tomu je velik opseg poslova koje su obavljale osobe s častima unutar Kaptola, a vanjska djelatnost također je zahtijevala niz radnji pa dostojanstvenici rijetko kada izlaze na teren i obavljaju aktivnosti vezane uz vanjsku djelatnost koje ih duže drže odsutnima iz Kaptola udaljavajući ih tako od upravnih i liturgijskih obveza.[150] Tako se primjerice kao izaslanici na teren u ispravama Požeškog kaptola vrlo često mogu naći oltarist ili sukantor kao što svjedoči izvješće reambulacije iz 1383. u kojoj Kaptol na teren šalje Nikolu, oltarista Svetog Trojstva u

[147] Isto, 306.
[148] Josip Buturac*, Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 154-155.
[149] Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska,* 147. i Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 74.
[150] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 309-310.

kaptolačkoj zbornoj crkvi[151] ili isprava iz 1341. u kojoj se kao kaptolski izaslanik pojavljuje sukantor Ivan.[152] Terenski poslovi zahtijevali su dužu odsutnost iz Kaptola što je predstavljalo problem pojedinim članovima Kaptola, a to se ponajprije odnosi na najstarije kanonike pa se može pretpostaviti kako oni nisu slani kao izaslanici na teren. Osim toga, izaslanstvo je donosilo i duže boravljenje u svjetovnom okruženju i nemogućnost obavljanja redovitih liturgijskih i pastoralnih obveza. Obavljajući svoj posao u tom okruženju kanonici su mogli doživjeti različite neprimjerene ponude poput ponude primanja mita od stranke koja je željela da presudi u njezinu korist. Stoga se od izaslanika zahtijevalo da posjeduje moralne predispozicije, a i pretpostavlja se kako su izaslaničku službu vršili kanonici s većom nadarbinom kojima je tako lakše odoljeti primanju mita. Uz moral, kanonik je, svakako, morao imati i praktična znanja, to jest morao je znati lokalne običaje (*cosuetudo terrae*), običajno pravo Kraljevstva (*consuetudo Regni*), morao je biti upućen u pravne procedure države te poznavati jezik kojim se govorilo na teritoriju gdje je obavljao terenski posao. Ako, ipak, kaptolski izaslanik i nije poznavao lokalne prilike, to nije trebao biti problem budući da je s njim uvijek išao i kraljev izaslanik imenovan iz lokalnog plemstva kao što je bio slučaj iz 1329. kada uz kaptolskog izaslanika Jakova na teren ide i kraljev izaslanik Ladislav.[153]

Najviše terenskih poslova izaslanici su obavljali za plemiće i njihove transakcije povezane uz prepisivanje, zamjenu, diobu ili darivanje posjeda. Vršeći reambulaciju, izaslanici su obavljali niz različitih radnji. Ispitivali su svjedoke, izviđali teren, utvrđivali su i prepisivali vlasnička prava. U sferu poslova uključuju se i utvrđivanje i uređenje međa te njihovo razdvajanje i revizija. Kako su te poslove obavljali za plemiće, isto tako su to vršili i za obližnje utvrde i naselja, ali ne i unutar grada budući da je on bio izvan djelovanja Kaptola. Primjerice isprava iz 1329. donosi izvještaj Kaptola nakon uvođenja u posjed Ljeskovice magistra Demetrija iz Našica po nalogu kralja Karla, a koji je posjed kupio od Mihaela za 40 maraka. Ovaj dokument slijedio je klasičnu strukturu pisanja izvještaja u kojoj se prvo navodi Kaptol kao izdavač (*Capitulum ecclesie beati Petri de Posaga*), zatim objašnjava o čemu je riječ te donosi mandat kojeg je izdao kralj Karlo. Nadalje, izvještava o izaslanicima ( *Ladislavus filius Dyonisii homo domini regis i Jacobus sacerdos succentor chori nostri*), utvrđuje međe i na kraju obavještava tko ju je izdao (*magister Petar lector ecclesie nostre*) i kada ju je izdao (*die dominico proximo*

[151] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.,* 230-231.
[152] Isto, 179-182.
[153] Isto, 166-168.

*post festum beatorum Petri et Pauli apostolorum, anno ab incarnacione Domini millesimo trecentesimo vigesimo nono*).[154]

## 12.9. IZDAVAČI MANDATA

Povezanost Kaptola i državne uprave jasno se očitovala postojanjem mandata i izvještaja. Oba dokumenta svjedoče o komunikaciji države i crkvenih institucija te o uključenosti Kaptola u pravni poredak Kraljevstva koji je tako postao dio većeg sustava te jedan od glavnih silnica središnje državne vlasti na lokalnoj razini Požeškog kaptola. Međutim, valja napomenuti kako Požeški kaptol nije bio jedino mjesto za obavljanje pravnih poslova u središnjoj Slavoniji. Osim njega, neki slučajevi rješavali su se i na županijskom sudu. Na vrhu pravnog sustava u Kraljevstvu bio je kralj. On kao glavni mandatar upućivao je vjerodostojnom mjestu mandate kako bi on, zatim, obavio istrage, uveo u posjed ili napravio reambulaciju. Budući da je pravni sustav bio kompleksan, kralj je svoje ovlasti prenio na niže dužnosnike koji su time također imali pravo upućivati mandate Kaptolu. Tako se tijekom razvijenog srednjeg vijeka našlo nekoliko državnih instanci kao izdavači mandata za Požeški kaptol. Uz kralja, to je zasigurno bio i slavonski ban. Kralj je ovlastio bana da izdaje mandate zbog toga da se centralna vlast prenese i na lokalnu razinu, točnije kralj Ludovik I. 1325. godine svoje je kraljevsko mandatarsko pravo prenio na niže predstavnike vlasti čime su oni predstavljali kralja na području lokalne uprave. Zato je, od tada, i ban imao pravo obavljati dio poslova umjesto kralja jer je preuzeo prerogative kraljevskih ovlasti pa je on u kraljevo ime mogao dodjeljivati i potvrđivati privilegije te izdavati mandate vjerodostojnim mjestima.[155] Tako primjerice Kaptol 1471. izvještava slavonske banove da je istinita tužba Ane protiv plemića koji su činili nasilje i pljačke.[156] Da su kraljevske prerogative preuzeli niži dužnosnici pa su slali mandate Kaptolu, svjedoči isprava iz 1436. u kojoj palatin Lovro de Hedrehwar nalaže Požeškom kaptolu da u posjed Imrevce uvede magistra Tomu de Newna, a Kaptol mu zauzvrat šalje izvještaj o obavljenom poslu.[157]

U ispravama Požeškog kaptola uočava se kako su u velikom broju slučajeva kraljevi tijekom razvijenog srednjeg vijeka tražili reambulaciju zemljišta. Primjerice kralj Žigmund je 1408. zapovijedao Požeškom kaptolu da u posjede Ruševo i Vrhovo uvede ruševačke plemiće

[154] Isto, 168-170.
[155] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 322-327.
[156] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.,* 322.
[157] Isto, 276-278.

Loranda, njegovog sina Nikolu i zeta Nikolu Qyanosa, ali Kaptol izvještava kralja da to nije učinio budući da se tomu protivio Nikola Treutul.[158]

Uz reambulaciju, više državne instance često su od Kaptola tražile i obavljanje istražnih sudskih postupaka, a njih je kralj velikim dijelom prepuštao lokalnim predstavnicima kraljeve vlasti da ih riješe i izdaju mandat. Primjer istrage, koju nalaže kralj, svjedoči ona iz 1524. kada kralj Ljudevit daje mandat da se istraži je li prilikom uvođenja u posjed Podvršje Šimuna Meršića došlo di napada na kraljevske i kaptolske izaslanike.[159]

Može se zaključiti kako je kralj pomoću lokalnih predstavnika vlasti i lokalne uprave provodio političke promjene. Kaptoli su mu također predstavljali bitnu ulogu u administrativnim i upravno-pravnim poslovima Kraljevstva. Kralj je, oslanjajući se na svoje dužnosnike u središnjoj Slavoniji, provodio svoje odluke te su mu oni postali produžena ruka u vođenju države. Stoga im je dao ovlasti i za izdavanje mandata Kaptolu kako bi upravo pravni sustav funkcionirao na razini čitavog Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Ta povezanost Kaptola s državnom vlašću jasno je pokazivala uključenost crkvenih institucija u državni pravni poredak. Kaptol je tako postao jedan od stupova pravnog poretka zahvaljujući kojem je ono moglo funkcionirati kako na lokalnoj razini, tako i na razini čitavog Kraljevstva čime je steklo imidž dobro funkcionalne države na svim razinama.

### 12.10. AUTENTICIRANJE ISPRAVA

Svaka isprava koju je sastavio Požeški kaptol kao vjerodostojno mjesto, da bi bila pravno priznata, trebala je biti autenticirana. Prva metoda koja se koristila u kaptolima ugarskog crkvenog uređenja kod autenticiranja isprava bila je hirografija. Ova metoda podrazumijevala je pisanje isprave na pergameni. Ona je bila napisana dva puta, jedna ispod druge, a zatim se rezala na dva primjerka od kojih je jedan pripao klijentu koji je tražio sastavljanje isprave, a drugi je ostajao Kaptolu. S dva jednaka primjerka jamčila se vjerodostojnost isprave pa, ako je kojim slučajem klijent trebao dokazati vlasničko pravo na zemlju ili za neki drugi slučaj, isprave su mu služile kao dokazno sredstvo jer se pri spajanju dvaju istih primjeraka mogla ustvrditi autentičnost. Iako su hirografiju koristili kaptoli s područja Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, ne može se sa sigurnošću ustanoviti je li ona korištena i u Požeškom kaptolu budući da nisu pronađeni dokumenti koji bi to ustvrditi. Međutim, kako je Požeški kaptol kao zborni kaptol bio unutar Pečuškog kaptola koji je početkom 13. stoljeća koristio pečat može se pretpostaviti

[158] Isto, 245-247.
[159] Isto, 365.

da je Požeški kaptol formiran po uzoru na Pečuški te da je od svog početka djelovanja u službi vjerodostojnog mjesta koristio isključivo pečat.[160]

Prva isprava Požeškog kaptola bila je autenticirana drugom metodom, a to je pečaćenje. Iako je pečat otpao, zna se da je on korišten na toj ispravi te da nije autenticirana metodom hirografije. Pečaćenje je tijekom razvijenog srednjeg vijeka potpuno istisnulo hirografiju te je ono dobilo primat kod autenticiranja kaptolskih isprava budući da je jamčilo vjerodostojnost i autentičnost isprave (*fides plenaria*). Pečat je postao glavno sredstvo ovjeravanja isprava kako čitavoj Europi, tako i na području Požeškog kaptola. Njega su koristile gotovo sve europske svjetovne i crkvene institucije. Požeški kaptol za pečaćenje je koristio autentični pečat, a isprave pečaćene njime imale su pravnu snagu na području čitavog Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. On je vrijedio kao pečat najviših državnih institucija pa se zato stavlja na razinu pečata koje su koristili i kraljevski suci.[161] Pečat Požeškog kaptola uvijek je imao oblik mandrole na kojem se nalazio lik njegova patrona svetog Petra iznad kojeg je stajao natpis: „**S(**igillum**) CAPITULI ECCLESIE S(**an**)C(**t**)I PETRI DE POSIGA**“.[162] Kako bi spriječio zlouporabu pečata, to jest kako ne bi došlo do mogućnosti falsificiranja isprava, Požeški kaptol 1305. godine izrađuje novi pečat što svjedoči transumpt iz te godine u kojem se navodi da je isprava pečaćena novim pečatom.[163] Uz praktični razlog, Kaptol je novi pečat izradio da bi pokazao vlastiti ugled i stekao imidž važne i jake institucije te na taj način istaknuvši i svoj društveni ugled.

Postupak sastavljanja i autenticiranja isprava slična je u čitavom Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu. Dakle, nakon što su notari sastavili ispravu, od klijenta su tražili novčanu nadoknadu, a kada su je primili, ispravu su autenticirali u komori. Ondje se čuvao pečat, točnije on se čuvao u posebno zapečaćenoj škrinji koja se otvarala samo kada se neka isprava trebala ovjeriti. Pretpostavlja se da se u škrinji nalazio i kalup za izradu pečata, takozvani pečatnjak. Vjerodostojno mjesto je za svaku sastavljenu i autenticiranu ispravu primilo naknadu (*redemptio*), a ona je ovisila o načinu na koji se pečatila. Izgled pečata pokazivao je važnost Kaptola kao institucije koja je djelovala u okvirima centralne državne vlasti i kao takva sudjelovala u društveno-gospodarskom razvoju čitavog Kraljevstva. Samim izgledom pečata i

[160] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 114-336.
[161]Isto, 334-335.
[162] Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska*, 148.
[163] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, 154-155.

njegovim mijenjanjem Kaptol je na suptilan način želio ukazati na ugled kojeg je uživala zajednica u društvu.[164]

## 12.11. ARHIVIRANJE

Požeški kaptol, osim što je kao vjerodostojno mjesto sastavljao različite isprave, svoje je dokumente pohranjivao u vlastiti arhiv. On je, kao i ostali kaptoli ugarskog crkvenog uređenja, bio institucija u kojoj se obavljala arhivska djelatnost pohranjivanja dokumenata. Arhiviranje dokumenata Kaptolu je ozakonio kralj Andrija II. Dekretom iz 1231. godine čime im je dozvolio da mogu čuvati različite isprave u slučaju da im zatrebaju u određenom trenutku.[165] Požeški kaptol svoje je isprave pohranjivao u sakristiji kaptolske crkve gdje su one također bile i sastavljane, pečaćene i redigirane. Da sakristija bude mjesto arhiviranja dokumenata nije bilo neuobičajeno i specifično samo za Požeški kaptol budući da se praksa arhiviranja na tom mjestu nalazi i u drugim kaptolima Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva.

Glavnu ulogu u Kaptolu kao vjerodostojnom mjestu imali su lektori, notari i kustosi. Kako su lektori i notari bili važni za sastavljanje i autenticiranje isprave, isto tako je kustos imao važnu ulogu u arhiviranju isprava. Njegova zadaća bila je održavati crkveni namještaj i materijalna bogatstva i čuvati kaptolski arhiv. Kao i dvojica prethodno navedenih, također je imao pravo na prihode od autenticiranja isprava. Da je u Požeškom kaptolu postojao i kustos svjedoči isprava iz 1281. u kojoj se spominje kustos Natus kao svjedok pri prodaji posjeda Pake magistra Bartola Mirku Atanasovu.[166] Uz isprave i transumpte, u arhivu Požeškog kaptola pretpostavlja se da su se nalazili i formulariji budući sa su isprave pisane po istom principu. Oni su se odnosili na knjige formula, to jest obrasci po kojima su onda lektori ili notari sastavljali određenu vrstu isprava. Arhiv je čuvao i privilegije lokalnih zemljoposjednika, najčešće plemstva kojemu je bilo potrebno posjedovati i po nekoliko kopija kako bi u bilo kojem trenutku mogli dokazati svoje pravo na vlasništvo određenog posjeda. Oni su zbog sigurnosti pohranjivali u kaptolski arhiv dokumente jer su znali da će se toj crkvenoj instituciji moći obratiti ako im isprava bude potrebna za dokaz o vlasničkom pravu.[167]

Velik dio isprava Požeškog kaptola za vrijeme turskih osvajanja su požeški kanonici pohranili u Slovačku. One su kasnije, zbog političkih previranja, dospjele u Budimpeštu, a od 1960.

[164] Marko Jerković, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice,* 338.
[165] Isto, 342-343.
[166] Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.,* 141.
[167] Isto, 344-345.

djelomično su smještene u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Nadalje, mogu se pronaći i u Kaptolskom arhivu u Zagrebu te u arhivu HAZU-a.[168]

## 13. LATINITET U ISPRAVAMA POŽEŠKOG KAPTOLA

Latinskim jezikom tijekom srednjeg vijeka koristila se čitava Europa. On je bio jezik Crkve, ali i službeni jezik brojnim državama između ostalih i Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Njime su, osim književnih djela svjetovne ili kršćanske tematike, bile pisane pravne isprave Kraljevstva kao i epigrafički spomenici nađeni na teritoriju današnje Hrvatske. Međutim, latinskim kojim se koristio srednjovjekovni čovjek razlikovao se od klasičnog „ciceronovskog" latiniteta antičkog doba. Prvenstveno se promjena latiniteta dogodila zbog dolaska novih naroda kojima on nije bio materinji pa su ga prilagođavali sebi i svom jeziku. Novo doba, uostalom, donosilo je nove sustave i drukčiji način života što je za sobom vuklo neke nove izraze koje antički čovjek nije upotrebljavao. Promijenio se i izgovor, to jest više se nije upotrebljavao klasični nego takozvani tradicionalni izgovor. Dakle, iako se karolinškom renesansom htjelo unificirati latinski jezik, ipak je on zbog vremenskog razmaka te dolaska novih naroda ostao trajno promijenjen i s nekim razlikama kod različitih naroda. Razlike u latinitetu vide se i na teritoriju same Hrvatske, točnije postojale su dvije inačice srednjovjekovnog latinskog. U Dalmaciji je prevladavao vulgarni latinski zbog nastavka same romanske kulture i stanovnika koji su njime pričali prije dolaska Hrvata na ove prostore pa latinski na tom teritoriju nastavlja kontinuitet u nešto promijenjenom izričaju. S druge pak strane, na prostoru kontinentalne Hrvatske latinski jezik bio je naučen stoga i lišen nekih romanskih elemenata, ali s elementima hrvatskog i madžarskog jezika. Na prostoru Hrvatske očuvan je poprilično velik opus pisan latinskim jezikom kao što je kršćansko-liturgijska literatura, diplomatičke i pravne isprave te epigrafički spomenici.[169]

Isprave Požeškog kaptola pisane su latinskim jezikom s općim karakteristikama za srednjovjekovni latinski ovih prostora. U njemu su vidljive pogreške koje bi antički gramatičari nazvali barbarizmima ili solecizmima.[170] Gledajući sa strane sintakse gubi se jedna od omiljenih antičkih konstrukcija, a to je akuzativ i nominativ s infinitivom. Tu konstrukciju zamjenjuju

[168] Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska*, 110.
[169] Hrvatska enciklopedija, *Srednjovjekovni latinski*, https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=57611, (posljednji pristup: 20.8.2020.).
[170] Marin Šušak, *Osobine srednjovjekovnog latiniteta u dubrovačkom „Liber de maleficiis" iz 1312./1313. godine,* https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffzg%3A748/datastream/PDF/view, (posljednji pristup: 20.8.2020.) 21.

zavisno-složene rečenice s ubacivanjem veznika *quod* ili *ut*. Međutim, u ispravi iz 1445., u kojoj Kaptol izvješćuje kraljevski dvor da Forisa de Peterda nije uveo u posjed Orljavac, mogu se naći obje konstrukcije i to dvjema rečenicama jednoj do druge. Tako u prvoj stoji zavisna s veznikom quod: *Item Iohannes filius Beke de Welyke commetaneus iurasset et dixisset quod sciret quomodo prefatus Ladislaus de Lewa*…Dok je druga rečenica oblikovana pomoću akuzativa s infinitivom: *Item david de eadem Welyke commetaneus fassus fuisset et iurasset se scire prescripta vicualia per ipsum Ladisaum de Lewa recepta fuisse*… Dakle, iako se u srednjem vijeku gube neke karakteristike standardne za klasični latinski, ova isprava ipak dokazuje da su srednjovjekovni notari poznavali i taj latinitet. Premda im on nije bio prirodan po govoru, vidi se da su znali temeljne konstrukcije. To ne treba čuditi budući da latinski jezik tijekom 13. i 14. stoljeća doživljava malu renesansu gdje uzori ponovno postaju Vergilije i Ovidije čime se pisci tog doba ponovno okreću klasicizmu koji dovodi do novog doba, to jest humanizma što je uočljivo i iz gore spomenute isprave.[171] Konjugiranje glagola također pokazuje neka odstupanja od klasične latinske konjugacije prvenstveno zbog utjecaja govornog jezika.[172] To je najbolje uočljivo u pomaku značenja prošlih vremena u pasivu tako što klasičnolatinski perfekt pasivni dobiva aktivno zančenje, a pluskvamperfekt perfektno značenje dok se sam pluskvamperfekt kao takav gubi. Primjerice *confessus est* znači onaj koji svjedoči dok u drugom primjeru *fassus fuisset* označava onog koji je svjedočio u perfektu. Proučavajući isprave s ortografske strane vidljive su velike nesigurnosti u pisanju riječi s aspiriranim glasom „ch“. Tako se primjerice mogu naći krivo napisane riječi *michi* ili *nichil* umjesto *mihi* i *nihil*. Isto tako umjesto diftonga *ae/oe* stoji samo grafem *e*, na primjer *Sancte, ecclesie, hec, terre* i slično. Zbog promjene u izgovoru i palatalizaciji često se piše –ci- umjesto –ti- ispred vokala i obratno. Tako će se najčešće u ispravama pronaći da piše *eciam, presencium, tercia* i dr. s gledišta leksika pojavljuje se velik broj neologizama te kristijanizama i grecizama. Najčešći kristijanizmi, svakako su riječi *ecclesia, clericus* i *episcopus.* Što se tiče neologizama oni vrlo često dolaze od hrvatskih riječi koje su latinizirane prvenstveno titule ljudi i imena naselja i geografske oznake. Tako primjerice za označavanje međa različiti notari koriste različite riječi za označavanje potoka kao na primjer *riwlus, pothok* ili pak napišu samo potok. Mjesto Velika napisano je također na različite načine kao *Welyka* ili *Velyka* ovisno o notaru. Što se tiče pisanja titula one su također latinizirane, primjerice *baronis* ili *wayvodus* koji označavaju baruna i vojvodu.

[171] Isto, 22.
[172] Isto, 30.

Isprave Požeškog kaptola su napisane jezikom birokratizacije, to jest kancelarijskim jezikom.[173] Pisane su rutinski po točno određenim formulama za pisanje. U njima je točno utvrđena struktura svih dijelova od početka do kraja. Stoga svaka isprava počinje s onim tko ju izdaje, u ovom slučaju *Capitulum ecclesie beati Petri de Posega,* a u slučaju izvještaja neke djelatnosti na terenu piše i kome je namijenjena. U središnjem dijelu opisuje posao koji je Kaptol obavio i na kraju tko ju je izdao te datum izdavanja.

[173] Isto, 22.

## 14. ZAKLJUČAK

Na transformaciju srednjovjekovnog slavonskog društva koje prednost daje pisanoj riječi naspram usmenom svjedočanstvu utjecali su ugarsko-hrvatski kraljevski dvor te crkvene institucije. Najznačajniju ulogu u opismenjavanju stanovništva i pridavanje važnosti pravnoj pismenosti tijekom razvijenom srednjeg vijeka imali su kaptoli i samostani. Kaptoli su bili crkvene institucije koje su se brinule za duhovni život pojedinca, ali i dio državne institucije zadužen za obavljanje pravnih poslova kako u Slavoniji, tako i u čitavom Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu. Budući da je Pečuška biskupija od svog osnutka početkom 11. stoljeća pod svojom jurisdikcijom držala požeški kraj, u slavonskom dijelu svoje biskupije trebala je instituciju koja će vršiti liturgijska slavlja i pastoralni rad te obavljati upravno-pravne poslove. Stoga, u današnjem mjestu Kaptol, osnivaju zborni kaptol čiji je službeni naziv *Capitulum ecclesie beati Petri de Posega.* On se postupno formirao tijekom 12. i 13 . stoljeća, iako najnovija arheološka istraživanja daju neke naznake da je možda nastao i ranije budući da su na temeljima romaničke crkve nađeni ostaci zidova neke starije crkve koja po tipologiji pripada 11. stoljeću kao i grobnice i nakit iz istog stoljeća. Međutim, arheološka istraživanja su još u tijeku pa se u budućnosti možda bude znalo nešto više o samom začetku Požeškog kaptola. Prvi pisani izvor o postojanju Kaptola datira u 1217. kada se u ispravi Pečuškog kaptola spominje požeški prepošt Tiburcije, a prva isprava koju izdaje sam Kaptol je iz 1221. kojom svjedoči o kupoprodaji što je važno jer dokazuje da je već tada Kaptol bio formiran kao vjerodostojno mjesto. Kao crkvenoj i svjetovnoj instituciji kojoj se obraćaju pojedinci Kaptolu raste ugled u društvu. On je postao stabilna zajednica čiji su članovi bili uključeni u javni život stvarajući društveno-gospodarske i crkvene trendove u srednjovjekovnoj Slavoniji. Da bi se vanjskom svijetu pokazao kao dobro organizirana institucija, a da bi, s druge strane, održao osjećaj jedinstva među kaptolskim kanonicima, bilo je potrebno normirati unutarnji život. Normiranje unutarnje organizacije podrazumijevalo je regulaciju života kanonika, njegovog zemljoposjedničkog i gospodarskog statusa te regulaciju podanika koji rade na požeškom kaptolskom vlastelinstvu. Kada se govori o normiranju Kaptola, svakako je važno koliko kanonikata on nudi. Požeški kaptol imao je mjesta za 14 kanonika, ali brojka je vjerojatno varirala po potrebi u datom trenutku. Najvažnije mjesto u Kaptolu pripadalo je prepoštu koji je upravljao čitavim Kaptolom te zasjedao kaptolskim sjednicama. Osim njega, dostojanstveničko mjesto držali su lektor, kantor i kustos, a unutar Kaptola su djelovali i jednostavni kanonici i pomoćno svećenstvo (sublektor, sukantor i zvonar). Cilj svakog klerika bio je postati dio Kaptola, a da bi to uspio bio je potreban visok stupanj individualizacije. Klerik je nastupao

individualno poduzimajući prvi korak traženjem patrona koji će mu omogućiti stjecanje prebende. Stoga je prilikom natjecanja za pojedinu prebendu bilo važno naći utjecajnog i uglednog patrona, a njega požeški kanonik najčešće nalazi u ugarsko-hrvatskom kralju, pečuškom biskupu i papi. Dakle, papino providiranje, biskupovo kolacioniranje i kraljev patronat činili su načine kojima se mogla ostvariti crkvena nadarbina. Osim toga, sve tri navedene instance smatrale su se centrima pismenosti koje su zahvaljujući tome uspjele uspostaviti kvalitetan pravni mehanizam koji je doveo do centralizacije i birokratizacije društva. Kaptol je, kao crkvena institucija koja djeluje lokalno, preslikao takav sustav na područje svoje jurisdikcije što je uzrokovalo promjenu kulturoloških obrazaca u kojima se sve više stanovništvo oslanjalo na pisanu riječ putem isprava odlaskom u Kaptol da mu ih ovjeri. Upravo tako stvorila se nova kultura lokalne društvene zajednice koja je u crkvenim i svjetovnim institucijama vidjela tijela kojima se može obratiti pri obavljanju osobnih pravnih poslova.

Nadalje sam kanonik, instaliravši se u Kaptol, postao je dio katedralnog društva srednjovjekovne Pečuške biskupije koji ga stavljaju u nove društvene, duhovne i gospodarske okvire. On, uz pastoralne djelatnosti i bogoslužje, obavlja dio državnih poslova Kraljevstva čime postaje sukreator društvene i kulturne stvarnosti srednjovjekovnog slavonskog društva. Kaptol kao vjerodostojno mjesto Kraljevstvu je igrao bitnu ulogu u administrativnim i upravno-pravnim poslovima. Djelujući kao institucija javne vjere, Kaptol je uvodio plemiće, građane ili druge crkvene ustanove u posjed, sa svojim izaslanikom rješavao sporove na terenu koji su se najčešće ticali utvrđivanja međa, vršio kupoprodajne transakcije i slično. Time je postao jedan od stupova pravnog poretka zahvaljujući kojem je država mogla funkcionirati kako na lokalnoj razini, tako i na razini čitavog Kraljevstva čime je stekla imidž dobro funkcionalne države na svim razinama.

## 15. LITERTURA

„Artes liberales“, Hrvatska enciklopedija, (https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4051, zadnji pristup: 20. kolovoza 2020.)

Bojčić, Zvonko i Podunavac, Danimirka, *Stari grad Kaptol-nove spoznaje*, Požeška biskupija, 2018.

Budak, Neven, Prva stoljeća Hrvatske, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994.

Budak, Neven i Raukar, Tomislav, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.

Buturac, Josip, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, Naklada Slap (Jastrebarsko, 1995)

Buturac, Josip i Ivandija, Antun, *Povijest katoličke crkve među Hrvatima*, Hrvatsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1973.

Gulin, Ante, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska*, Golden marketing, Zagreb, 2001.

Koller, Josip, Historia episcopatus quinqueeclesiarum,sv.I-V., (https://books.google.hr/books/about/Historia_Episcopatus_quinque_ecclesiarum.html?id=AS88AAAAcAAJ&redir_esc=y, posljednji pristup: 20. kolovoza 2020.)

Koszta, László, *Članovi požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća*, Scrinia slavonica 7, Požega, 2007.

Jekić, Zoran, „Svakodnevni život stanovništva srednjovjekovne Slavonije“, *Historia Possegana. Novae Themae II.*, Povijesno društvo Požega, 2018.

Jerković, Marko, *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Instucijalna i društvena povijest katedralne zajednice*., Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2018.

„Srednjovjekovni latinski“, Hrvatska encikopedija, (https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=57611, zadnji pristup: 20. kolovoza 2020.)

„Stari grad Kaptol u Kaptolu kraj Požege“, Institut za arheologiju, (http://www.iarh.hr/hr/tereni/stari-grad-kaptol-u-kaptolu-kraj-pozege/, zadnji pristup: 20. kolovoza 2020.)

Šušak, Marin, *Osobine srednjovjekovnog latiniteta u dubrovačkom „Liber de maleficiis“ iz 1312./1313. godine*, Diplomski rad, Zagreb, 2019.